

EGYENSÚLY INTÉZET

HOGYAN ÚJÍTSUK MEG A DEMOKRÁCIÁT?

AZ EGYENSÚLY INTÉZET JAVASLATAI
A MAGYAR DEMOKRÁCIA
KORSZERŰSÍTÉSÉRŐL

2021. MÁJUS

2021-03

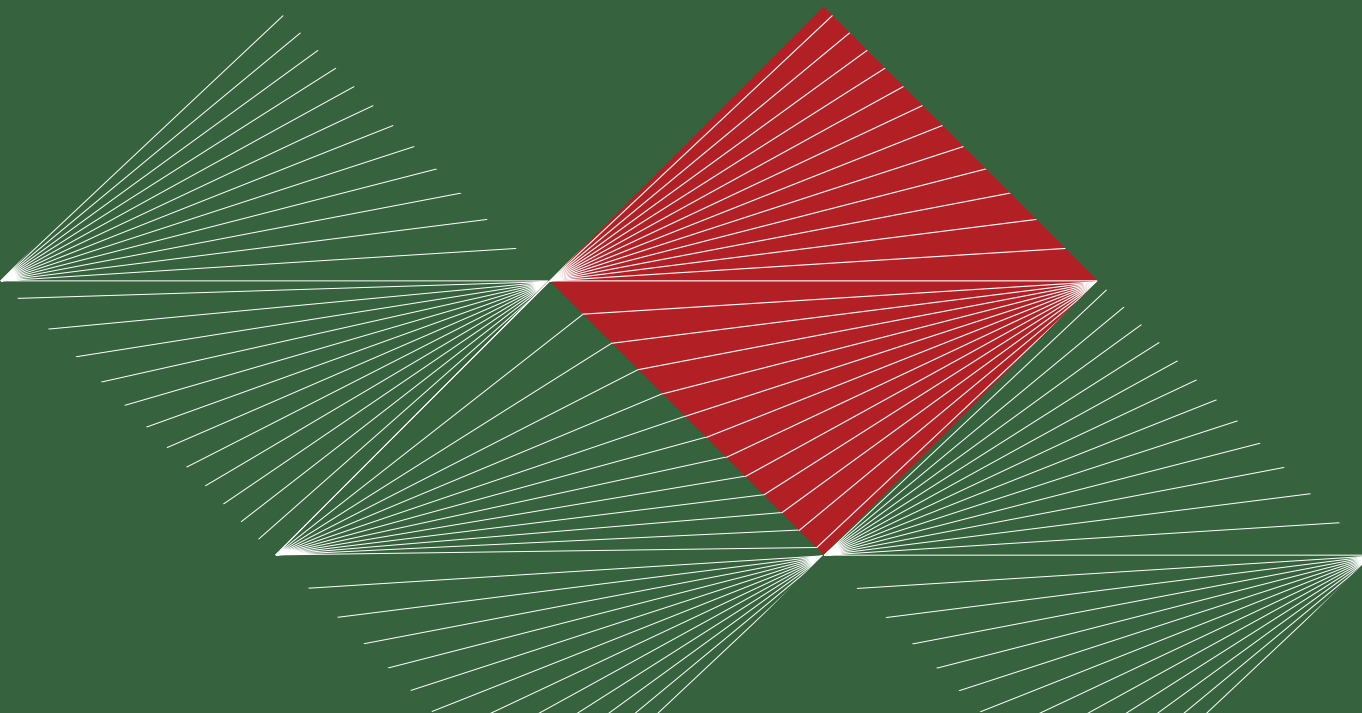
Hogyan újítsuk meg a demokráciát?

Az Egyensúly Intézet javaslatai
a magyar demokrácia korszerűsítéséről
2021-03

*Felelős kiadó és szerkesztő: Egyensúly Intézet
2021. május
© Egyensúly Intézet*

*Kiadványszerkesztés: Zádori László
Borítókép: Shutterstock*

VEZETŐI
ÖSSZEFOGLALÓ

- ▶ Magyarországon az elmúlt évtizedben a demokrácia és a jogállamiság helyzete folyamatosan heves viták tárgya volt és az ma is. Valószínűtlen, hogy ezekben a vitákban a közeljövőben konszenzus alakulhat ki a magyar közvéleményben, ez azonban nem jelenti azt, hogy a demokratikus intézmények működésével kapcsolatban ne lennének olyan megoldandó problémák és modernizációs kihívások, amelyek a jelenlegi magyarországi rendszer megítélésétől függetlenül hosszú távon mindannyiunkat egyformán érintenek.
- ▶ A jogállami demokrácia két, egymással feszültségben álló és egymást feltételező elem kényes egyensúlyára épül: a többségi elvre (népuralom) és a hatalomkorlátozásra (joguralom). Ha az egyensúly az első javára borul fel, a többség diktatúrája, ha a második javára, az elitista technokrácia ássa alá a demokrácia stabilitását. A demokratikus rendszer újralibrálásához tisztáznunk kell, hogy melyiknek hol húzódik az illetékességi határa, vagyis hogy hol van szükség több, illetve hol van szükség kevesebb demokráciára.
- ▶ A demokráciák versenyképességét és fenntarthatóságát ma három trend veszélyezteti: a legitimitáshiány, a szélsőséges politikai polarizáció és a demokrácia működőképességével és fenntarthatóságával kapcsolatos kétségek megerősödése. A technológiai fejlődés ugyanakkor számos, korábban leküzdhetetlennek tűnő problémára nyújt megoldást a demokráciával kapcsolatban – a kérdés csak az, hogy milyen elvek szerint akarunk élni ezekkel.

- ▶ A jogállami demokrácia legitimitásának növelése érdekében bízzunk jobban a választókban! A demokratikus részvétel ne korlátozódjék a négy-öt évente megtartott választásokra! 2030-ra tegyük lehetővé a gördülékeny és biztonságos e-szavazást! Fialalítsuk meg a politikát: csökkentsük 16 évre a szavazói korhatárt, és tegyük kötelezővé a szavazást az első választóknak! Részvételi költségvetés keretében minden városban és budapesti kerületben a polgárok döntsenek a költségvetés 2 százalékáról! A wikidemokrácia eszközével vonjuk be a polgárokat a jogalkotás folyamatába!
- ▶ A jogállami demokrácia hatékonyságának növelése érdekében bízzunk kevésbé a választókban! A többségi akarat változékonyságát már ma is számos antidemokratikus, vagyis a választói akarat ingadozásától és a pártpolitikától függetlenített intézmény (mindenekelőtt a bíróságok és a jegybankok) ellensúlyozzák. Számos további terület létezik még, ahol a szakmai kompetencia egyértelműen jobb, míg a politikai szempontok és függelmi viszonyok pedig rosszabb döntésekhez vezetnek. A népszuverenitás hatáskörének tiszteletben tartása mellett növeljük az teljesítményalapú intézmények számát és hatókörét!
- ▶ Az állam vezető tisztségeit nyissuk meg a világ legjobb szakemberei előtt! A választott politikusoknak legyen joguk kijelölni a főbb szakpolitikai irányokat, de távolítsuk el tőlük a hatalmuk korlátozására hivatott, független intézményeket! Ezek vezető tisztségeit a politika helyett független szakmai jelölőbizottságok

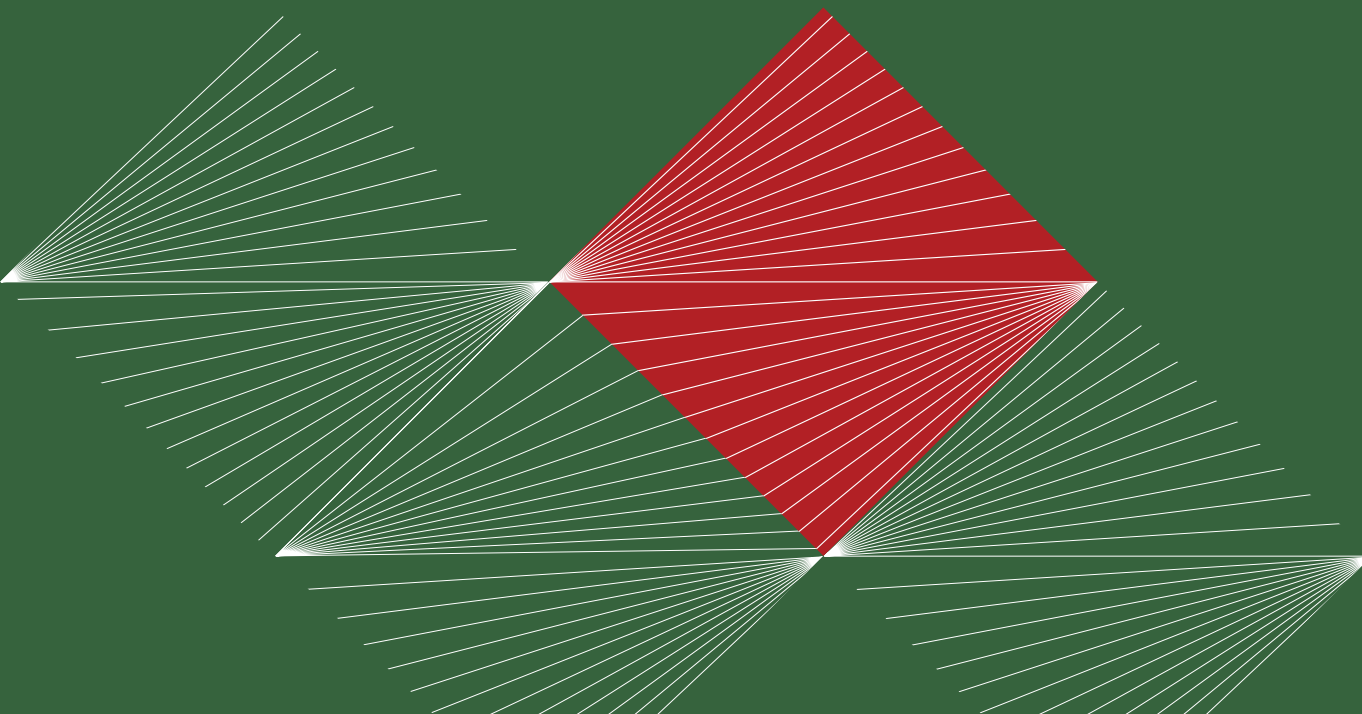
- segítségével töltsük be, minél inkább a mérhető szakmai kiválóság és minél kevésbé a politikai kötődések alapján!
- ▶ Ugyanígy járjunk el a szakpolitikai aprómunkával: az adórendszer részletszabályainak kialakítását bizzuk egy független „adóügyi tanácsra”, a közbeszerzések menedzselését pedig a politikától független bürokratákra!
 - ▶ Bátyázzuk körül a demokráciát! Ne szolgáltassuk ki az alkotmányos rendszert a választási szerencse forgandóságának: tegyük „rugalmatlanná” kiemelt alkotmányos intézményeinket! Kétharmad helyett kössük háromnegyedes többséghez az alkotmányos alapjogokat és a demokratikus versenyt szabályozó törvények elfogadását, illetve módosítását! 2024-től az állampolgári öntudatra és demokratikus készségekre nevelés legyen önálló, kompetencia- és élményalapú, legalább heti két órában tanított tantárgy az alap- és középfokú oktatásban!

TARTALOMJEGYZÉK

Vezetői összefoglaló	3
1. Mi a probléma?	8
2. Miért van szükség a demokrácia megújítására?	12
2.1. Mire jó a demokrácia?	13
2.2. Kinek az uralma? – Legitimitáshiány	15
2.3. Mennyi demokráciát? – A többségi akarat hasznáról és káráról	17
2.4. Szélsőséges polarizáció	24
2.5. Generációk harca? – Az idősödő társadalom dilemmái	26
2.6. Szép új világ? – A politika digitalizációja	31
3. Az Egyensúly Intézet javaslatai a demokrácia megújítására	36
3.1. Bízunk jobban a választókban! – A demokratikus legitimitás erősítése	37
3.1.1. 2030-ra tegyük lehetővé a gördülékeny és biztonságos e-szavazást!	37
3.1.2. Fialalítsuk meg a politikát! – Csökkentsük 16 évre a választói korhatárt!	39
3.1.3. Lehetőségből gyakorlat – Tegyük kötelezővé az első szavazást!	40

3.1.4. Minden 10 ezer fősnél nagyobb településen a lakók döntsenek a költségvetés 2 százalékáról!	41
3.1.5. Wikidemokráciát!	42
3.2. Bízunk kevésbé a választókban! – A döntéshozatal minőségének és legitimitásának javítása	44
3.2.1. Ki őrizzze az őrzőket? – Teljesítményalapú intézményeket!	45
3.2.2. Távolítsuk el a szakpolitikai aprómunkát a politikától!	46
3.2.3. Nyissuk meg az államot a világ legjobb szakemberei előtt!	48
3.3. A demokrácia körülbástyázása	49
3.3.1. Merjünk lassúak lenni! – Rögzítsük háromnegyedes jogszabályban a demokrácia játékszabályait!	49
3.3.2. Merjünk önkorlátozók lenni – Vegyük elejét a taktikus körzetmódosításoknak!	52
3.3.3. Tanuljunk meg a demokrácia „táncrendjét”! – Állampolgári ismeretek helyett demokratikus kompetenciák	53
4. Zárszó	55
Hivatkozások és felhasznált irodalom	57
Rólunk	63

1. MI A PROBLÉMA?

■ 1. MI A PROBLÉMA?

Magyarországon az elmúlt évtizedben **a demokrácia és a jogállamiság helyzete folyamatosan heves viták tárgya volt és máig is az.** A domináns ellenzéki álláspont szerint a jogállamiságot, a fékek és ellensúlyok rendszerét 2010 után lebontották, és már jó ideje nem demokráciában, hanem valamiféle autokratikus rendszerben élünk. Ezzel szemben a kormányoldal értelmezése szerint az elmúlt évtizedben a demokrácia sajátosan magyar, illiberális változata jött létre, amely számos ponton szakít a liberális demokrácia eszményével, ám minden tekintetben megfelel a demokráciákkal, illetve jogállamokkal szemben támasztott kritériumoknak. Míg az első álláspontot képviselők a liberális demokrácia helyreállítását sürgetik, utóbbiak a rendszerváltás demokratikus eszményeinek beteljesítéséről beszélnek a jelenlegi rendszer kapcsán.

Valószínűtlen, hogy ezekben a vitákban a közeljövőben konszenzus alakulhat ki a magyar közvéleményben: bármelyik diagnózissal ért egyet valaki és bármilyen szilárd meggyőződéssel tartja is helyesnek azt, megkerülhetetlen adottságként kell számolnia vele, hogy legalábbis az ország lakosságának számottevő része szögesen ellentétes véleményen van ebben a kérdésben. A kibékíthetetlen álláspontok között világnézeti különbségek, a demokráciáról

alkotott eltérő értelmezések, az elmúlt tíz, illetve harminc évhez való ellentétes viszonyulások, politikai ízléskülönbségek vagy akár régre visszanyúló személyes sérelmek mélyítik az áthidalhatatlan szakadékokat. **A demokráciával kapcsolatos megosztottságban ezért belátható időn belül nyugvópontra nem, legfeljebb a mindenkori választási eredményekhez és politikai erőviszonyokhoz igazodó, így szükségszerűen ideiglenes átrendeződésekre számíthatunk.**

Ez azonban nem jelenti azt, hogy a demokratikus intézmények működésével kapcsolatban ne szembesülnénk olyan megoldandó problémákkal és modernizációs kihívásokkal, amelyek a jelenlegi magyarországi rendszer megítélésétől függetlenül hosszú távon mindannyiunkat egyformán érintenek. **A politikába vetett állampolgári bizalom csökkenése, a szélsőséges politikai polarizáció, a közigazgatás átpolitizáltsága vagy a társadalom elöregedése a világ minden táján, így Magyarországon is pártállástól függetlenül aggasztó, a demokráciák fenntarthatóságát aláásó problémák.** E tendenciák hatására a politika jövőjén gondolkodók közül még az optimistábbak is a demokrácia többoldalú válságára és megújításának sürgető szükségére figyelmeztetnek, de **olyanok is akadnak, akik nyíltan vagy burkoltan**

egyenesen amellet érvelnek, hogy a történelem meghaladta ezt a kormányzati rendszert. Mindeközben a technológia fejlődése új lehetőségeket is teremt a demokráciák továbbfejlesztésére: az internet, az okostelefonok elterjedése vagy a blokklánc-technológia fejlődése a részvétel és a döntéshozatal korábban leküzdhetetlennek hitt korlátait bontotta el egyik napról a másikra, ami arra is hatással lesz, ahogy a képviselőtről, az átláthatóságról vagy a jogalkotásról gondolkodunk.

Nem tudjuk, hogy Magyarországon tíz év múlva a maihoz hasonló kormányzati rendszerben fogunk-e élni, vagy addig a mostani ellenzéknek nyílik lehetősége rá, hogy új alkotmányos berendezkedés alapjait fektesse le. Az azonban biztos, hogy **ezekkel a kérdésekkel előbb-utóbb mindkét oldalnak foglalkoznia kell.** A demokrácia története arra tanít bennünket, hogy ennek a fogalomnak az értelmezése, hatóköre, eszközei és eredményessége is mindig szorosan összefügg a körülményeivel, mindenekelőtt az aktuális társadalmi és technológiai feltételekkel. **A demokrácia „mozgó célpont”, amelynek nincs kortól és helyzettől független, végleges állapota, hanem folyamatosan változik, megújul és szükségszerűen újraértelmeződik.**

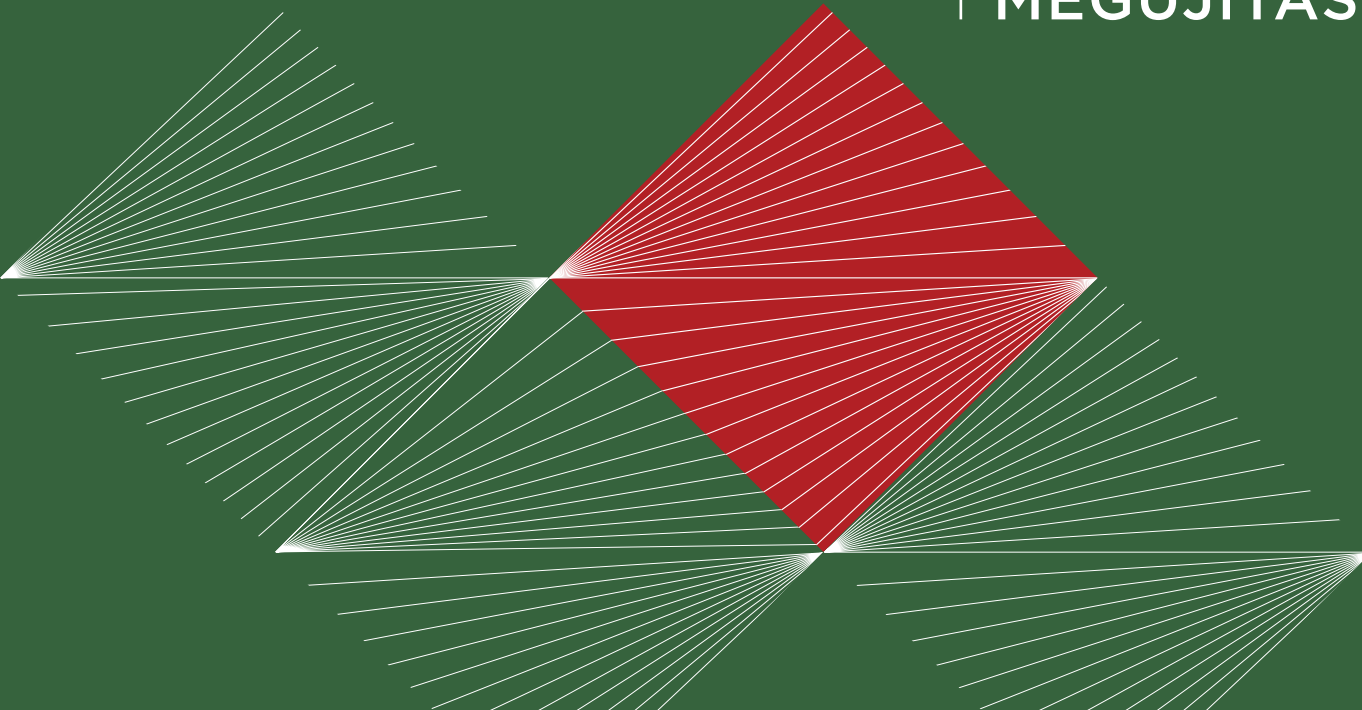
Az alábbiakban a demokrácia mint kormányzati és társadalmi berendezkedés előtt álló huszonegyedik századi kihívásokról, működési zavarairól és a technológiai fejlődésnek köszönhető új lehetőségeiről lesz szó. Ennek során **nem foglalkozunk olyan, világnézeti értékválasztásokat és pártpolitikai dimenziókat is magukban foglaló technikai kérdésekkel**, mint hogy melyiket tekintjük a legmegfelelőbb a választási rendszernek, hogy mi a központi kormányzat és a helyi önkormányzatok hatalommegosztásának helyes aránya, vagy hogy Magyarország államfőjét közvetlenül vagy közvetve kellene-e választani. **Ugyancsak nem foglalkozunk itt azzal az EU-s és NATO-tagságunk okán egyébként nem érdektelen kérdéskörrel, hogy mi lenne a nemzeti szuverenitás és a szupranacionális hatáskörök helyes viszonya**, vagyis hogy rohamosan globalizálódó korunkban mennyi jogkört kellene átadnia és mennyit kellene megőriznie egy szuverén nemzetállamnak. Kiindulópontként tekintve, hogy a demokráciának a tiszta és szabad választások mellett minimális követelménye a jogállamiság, a hatalmi ágak szétválasztása, a széles körű önkormányzatiság és a szabad, sokszínű sajtó, az alábbiakban olyan kérdésekre keressük a választ, mint hogy:

■ 1. MI A PROBLÉMA?

- ▶ milyen válaszokat adhatunk Magyarországon a demokráciák legitimációs deficitjére?
- ▶ hogyan csökkenthetnénk hazánkban a demokrácia elfogadottságát aláásó szélsőséges politikai polarizációt?
- ▶ miképp növelhetnénk egyszerre a demokratikus részvételt és a döntéshozatal minőségét?
- ▶ hol lenne szükségünk több demokráciára, és hol kevesebbre?
- ▶ hogyan tehetjük hosszú távon fenntarthatóvá a demokráciát?
- ▶ miképp hasznosíthatjuk a demokrácia mechanizmusában a technológiai forradalom adta lehetőségeket, illetve hogyan állíthatjuk ezeket az általunk elrendőnek tartott célok szolgálatába?

Gondolatmenetünket a demokrácia fogalmának tisztázásával és belső feszültségeinek, működési zavarainak elemzésével kezdjük. Ezt követően kitérünk arra az **öt alapvető problémára, amellyel a huszonegyedik század elején a világ demokráciái és Magyarország fő kihívásként szembesülnek**: 1. a **népuralom és joguralom viszonyának tisztázatlanságára**, 2. a **legitimitáshiányra**, 3. a szélsőséges politikai **polarizációra**, 4. a társadalom **előregedésére**, illetve 5. a **digitális forradalom** adta új lehetőségekre, amelyek alapjaiban formálják át a demokrácia kereteit. Megvizsgáljuk, hogy ezek a kérdések hogyan érintik a magyar demokratikus rendszer működését, majd javaslatokat fogalmazunk meg arra vonatkozóan, **hogyan tudnánk a jövőben elfogadottabbá, hatékonyabbá és korszerűbbé tenni a demokráciát Magyarországon**.

2. MIÉRT VAN SZÜKSÉG A DEMOKRÁCIA MEGÚJÍTÁSÁRA?

■ 2. MIÉRT VAN SZÜKSÉG A DEMOKRÁCIA MEGÚJÍTÁSÁRA?

A demokrácia újragondolásának első lépése az, hogy tisztázzuk: **mit is jelent, illetve mire jó és mire nem jó ez a kormányzati rendszer?**¹ Általában elfogadott tételnek számít, hogy a demokrácia a létező legjobb kormányzati rendszer – azt azonban még védelmezői is ritkán tudják pontosan meghatározni, hogy miért, illetve hogy pontosan mire is jó, továbbá hogy miért és hol húzódnak a korlátai a népszuverenitásnak egy jogállamban. Az alábbiakban ezért először is arról lesz szó, hogy mit is értünk demokrácia alatt, milyen belső feszültségek jellemzik ezt a berendezkedést, illetve hogy milyen kihívásokkal szembesülnek a demokratikus rendszerek a közeljövőben.

► 2.1. MIRE JÓ A DEMOKRÁCIA?

A demokráciát az alábbiakban olyan kormányzati formaként és társadalmi szervezőelvként határozzuk meg, amelyben **a főhatalom végső birtokosa és elsődleges forrása a nép, vagyis a cselekvőképes állampolgárok lehető legszélesebb köre** – így minden közhatalmi tisztség betöltését közvetve vagy közvetlenül az általános, egyenlő és titkos választójog alapján, rendszeres időközönként megtartott választások eredménye határozza meg. Ebből a rövid definícióból is kitűnik, hogy napjaink képviseleti demokráciáiban **a népuralom nem azt jelenti, hogy minden kérdésben közvetlenül a nép dönt, hanem azt, hogy akik dönten jogosultak, hatalmukat végső soron a néptől nyerik, amely időről időre leválthatja és gyakran le is váltja őket.**

Ez a berendezkedés közvetve civilizációnk egyik alapvető tételére épül: **minden emberi lény születéstől fogva adott morális egyenlőségének elvére.** Ez azt a meggyőződést takarja, hogy nincsenek felsőbb- és alsóbbrendű emberek: érdemeitől vagy gyarlóságaitól, nemétől, meggyőződésétől, bőrszínétől vagy vallásától függetlenül minden embert egyenlően megillet az alapvető emberi jogok meghatározott

köre, mindenekelőtt az élethez, a szabadsághoz, az emberi méltósághoz, az elkerülhető szenvedéstől való mentességhez vagy az önkiteljesítéshez való jog. Ezek a jogok senkitől sem vonhatók meg, épp azért, mert elválaszthatatlanok emberi mivoltunktól: erre épül a törvény előtti egyenlőség elve, másképp fogalmazva az, amit a jog a megkülönböztetés tilalmaként jelöl. **A megkülönböztetés tilalmából vezethető le a demokrácia közvetlen szervezőelve: a politikai egyenlőség tétele, vagyis az az adottság, hogy a demokratikus döntéshozatal során minden szavazóképes állampolgár szava ugyanannyit ér, társadalmi, iskolázottsági vagy egyéb különbségekre való tekintet nélkül.**

Vagyis **egy valódi demokráciában nincs helye a választók politikai rangsorolásának, „értékes” és „értéktelen” szavazók intézményes megkülönböztetésének.** Ennek oka nem az, hogy az emberek egytől egyig mindig egyformán „bölcsen” döntenek, vagy hogy érdemeik szerint egyenlők lennének, hanem hogy politikai jogaik egyszerűen az emberi mivoltukból fakadnak, nem pedig valamiféle érdemből vagy kiválóságból. **A demokrácia lényege**

sem a döntéshozatal minőségében, sokkal inkább annak legitimitásában rejlik: vagyis abban, hogy a legfontosabb közös dilemmákban olyan döntések meghozatalát teszi lehetővé, amelyeket az emberek többsége elfogad.

Egy híres meghatározás szerint **„mindenkinek, akit egy kormányzat döntései érintenek, rendelkeznie kell az adott kormányzatban való részvétel jogával”** – ez az úgynevezett *érdekeltségi alapelv*.² Eszerint a demokrácia nem azért jobb bármely nem-demokratikus kormányzati formánál, mert feltétlenül és minden körülmények között jobb döntésekhez vezet,³ hanem azért, mert **minden más elképzelhető rendszer sokkal igazságtalanabb, hiszen egy kisebbség kezébe adja a többség sorsának irányítását.** A választójog vagy a részvétel bármiféle korlátozása kiszolgáltatja a társadalom egyes csoportjait a szavazati joggal rendelkező kiváltságosoknak, annak ellenére, hogy a közhatalmi döntések végső soron mindenkit egyformán érintenek. Míg a döntési jogból kiszorultak teljes joggal lázadnak fel az ilyen társadalmi rend ellen, egy valódi demokráciában még a legrosszabb döntés is legitim lesz: hiszen az emberek legalább a saját, és nem mások tévedéseinek a következményeit viselik.

▶ 2.2. KINEK AZ URALMA? – LEGITIMITÁSHIÁNY

Napjainkban a politikai és gazdasági elitből vagy akár a rendszer egészéből való tömeges kiábrándulás, a populizmus előretörése vagy az egyenlőtlenségek növekedése és a társadalmi kohézió gyengülése a világ számos országában a demokratikus berendezés legitimitációjának alapjait kérdőjelezi meg. **Világszerte tetten érhető az az érzet, hogy a demokrácia valójában nem a többség, hanem egy szűk elit érdekeit szolgálja,** hogy a politika „elszakadt az emberek mindennapi problémáitól”, hogy a választóknak nincs érdemi befolyásuk a közös ügyekre. Egy 2020-as, harmincnégy országra kiterjedő felmérés például arra az eredményre jutott, hogy az emberek többsége (köztük a magyarok 71 százaléka) szerint a választott tisztségviselőket egyáltalán nem érdekli a hétköznapi emberek sorsa. Ráadásul **az emberek jelentős része (ideértve a magyarok közel felét, 46 százalékát) úgy gondolja, hogy a szavazata semmilyen módon nem befolyásolja az ország ügyeinek alakulását – és mindebben ráadásul folyamatos romlás tapasztalható az elmúlt húsz évben.**⁴

A jelek szerint tehát **a demokráciát mindenekelőtt a legitimitáshiány és a választói kiábrándultság fenyegeti.** Az emberek egyre kevésbé tudnak hinni benne, hogy a népuralom valóban az ő uralmukat jelenti, különösen akkor, ha a népszuverenitás gyakorlása csupán a meghatározott időközönként megrendezett választásokra korlátozódik. A választói igények folyamatos becsatornázásának elmaradása, a többségi akarat rendszerszintű felülírása homályos és nehezen számon kérhető „gazdasági szükségszerűségek” vagy más technokrata szempontokra hivatkozva pusztán formalitással silányíthatja a demokratikus részvételt, és végképp kiüresítheti a népszuverenitás elvét.

Ezzel párhuzamosan a demokráciával kapcsolatban egy másik, napjainkban egyre gyakrabban felmerülő dilemmával is szembe kell néznünk: **a jogállami demokrácia hatékonyságának és fenntarthatóságának kérdésével.** Míg a huszadik században a demokrácia diadalmenetét a nemzetiszocialista, majd szovjet hatalmi tömbbel való szembenállás és a jóléti államok vívmányai látták el „üzemanyaggal”, az ezredforduló új kihívásokat és új ellenfeleket támasztott. **Századunk eddig a folyamatos**

■ 2. MIÉRT VAN SZÜKSÉG A DEMOKRÁCIA MEGÚJÍTÁSÁRA?

bizonytalanság és az egymást érő válságok sorozatának bizonyult: pénzügyi és gazdasági krízisek, klímaváltozás, globális terrorizmus, világjárvány – csupa olyan kihívás, amely új típusú megoldásokat és hatékony cselekvést kíván. Mindez nem meglepő módon a társadalom és a véleményformálók jelentős részében is a keménykezü vezetők, a politikai „erős emberek” iránti igényt táplálja, a válságok elleni globális küzdelmet pedig a politikai rendszerek ádáz versenyévé alakítja.

A nehézkesnek tartott demokratikus döntéshozatal és a jogállami keretrendszer hatékonyságával kapcsolatos kételyek napjainkban épp a koronavírus-járvány kezelésének kapcsán erősödtek meg igazán. Egyre gyakrabban fogalmazódik meg az a hipotézis, hogy a központosított tekintélyuralmi rendszerek hatalmi korlátok és emberjogi aggályoskodás híján hatékonyabban és gyorsabban tudnak reagálni a váratlan krízishelyzetekre, ezért végső soron szükségszerűen felül fognak kerekedni a lassú elsovadásra ítélt demokráciákkal szemben.

Ezzel a tétellel az a probléma, hogy az eddigi tapasztalatok nemigen támasztják alá. A koronavírus-járvány első éve után az látszik az adatokból, hogy **a járvány**

terjedésének megfékezésében és a halálozások kordában tartásában viszonylag sikeresebb államok között ugyanúgy találunk autokratikus vagy félautokratikus rendszereket (ilyen például Kína, Szingapúr vagy Thaiföld), mint szilárdnak mondható demokráciákat (például Új-Zélandot, Ausztráliát, Tajvant vagy Dél-Koreát), és ugyanez igaz azokra az országokra is, amelyek jóval rosszabb eredményeket tudnak felmutatni (ezek között az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság vagy Csehország ugyanúgy megtalálható, mint Irán, Oroszország vagy Jordánia). A kutatások arra utalnak, hogy **a politikai rendszer demokratikus vagy nem-demokratikus voltának hatása a járványkezelés sikerességére legfeljebb másodlagosnak mondható olyan tényezőkéhez képest, mint az állam hatékonysága, az egészségügyi megelőzési kapacitások vagy a társadalmi normák.**⁵

Ezek az eredmények ráadásul összhangban vannak azokkal a korábbi kutatásokkal, amelyek – például Kína vagy az ázsiai „kistigrisek” látványos fejlődése nyomán – a tekintélyuralmi rendszereknek a gazdasági növekedésre és általában az erőforrások felhasználásának hatékonyságára gyakorolt hatásával foglalkoztak. **Bár az autokráciák olykor valóban képesek látványos**

eredmények elérésére, ezt általában nem politikai berendezkedésüknek köszönhetően, hanem attól függetlenül⁶ vagy épp annak ellenére⁷ érik el; többnyire jó minőségű állami szolgáltatásaiknak, olajozottan működő bürokráciájuknak és a társadalom kollektivistá normáinak köszönhetően, amelyek a rendszer szabadságfokától függetlenül minden társadalomban eleve hatékonyabbá teszik a kollektív cselekvés összehangolását.

Mindez azt jelenti, hogy **a demokráciákat ma még mindenképpen korai lenne a nehézségük miatt temetni.** Az eddigi tapasztalatok alapján épp a lassúságukat eredményező tulajdonságaik – a jogbiztonság, az átláthatóság, az elszámoltathatóság vagy az információk széles körének a döntéshozatalba történő hatékonyabb becsatornázása – jelentik hosszú távú sikerességük garanciáját.⁸ Egyúttal azonban egy új kihívásba is beleütközünk: nevezetesen hogy **a hosszú távú sikerességhez a demokráciáknak ugyanúgy szükségük van az állam hatékonyságának és a döntéshozatal minőségének javítására, mint az autokráciáknak.** Ez pedig a többségi elv és a kompetencia helyesen meghúzott határainak dilemmájához vezet bennünket.

► 2.3. MENNYI DEMOKRÁCIÁT? – A TÖBBSÉGI AKARAT HASZNÁRÓL ÉS KÁRÁRÓL

A demokrácia pontos mibenlétéről, illetve a demokratikus elvek szerint szerveződő rendszerek helyes formájáról zajló mai viták egyik fő forrása az, hogy olyan rendszerről van szó, amely két fő pillérre épül. Ez már a precízebb, két összetételből álló megnevezésben is tükröződik: *alkotmányos demokrácia, jogállami demokrácia* vagy *liberális demokrácia.*⁹ **Napjaink uralkodó kormányzati rendszerének csupán egyik eleme a demokrácia** – vagyis a népszuverenitás elve, azaz hogy a közösség ügyeinek intézésében a végső hatalmi szó „a népé”, illetve annak többségéé. **A másik, nem kevésbé fontos pillér a joguralom:** vagyis hogy az állam működését és az emberek egymáshoz való viszonyát írásban lefektetett és az állam által következetesen érvényesített normák szabályozzák.¹⁰

A kettő ráadásul egyszerre áll feszültségben egymással és feltételezi is egymást. **Feszültségben állnak egymással, hiszen a joguralom gyakran épp a népuralom, vagyis a többségi akarat korlátjaként**

funkcionál: megszabja, hogy mit tehet vagy nem tehet meg egy parlamenti többséget élvező kormány, sőt azt is, hogy a nép miről szavazhat és miről nem. **Ugyanakkor feltételezik is egymást, hiszen a valódi demokrácia előfeltétele az emberek alapvető jogainak megkérdőjelezhetetlen biztonsága, valamint a pártok versengésének tisztasága,** vagyis a demokratikus verseny játékszabályainak szilárdsága – akár az aktuális választói többség egyértelmű akarata ellenében is. Ahogy a sportban, úgy a politikában is a győzelem csak akkor ér valamit, ha a játékot előre rögzített szabályok szerint és egyenlő feltételek mellett játszották le. Ez pedig csak akkor lehetséges, ha a játék szabályzatát egyik csapat sem képes önkényesen módosítani játék közben, pillanatnyi érdekeinek megfelelően – a politikában többek között ezt hivatott garantálni a joguralom, amely így a népszuverenitás ellensúlyaként a demokrácia előfeltétele is egyben.

A **jogállami demokráciát** ezért kétpillérű ház helyett talán **pontosabb olyan építményként elképzelni, amelynek alapja a népuralom, vázszerkezete pedig a joguralom.** Nyilvánvaló, hogy egy stabil épület egyiket sem nélkülözheti: ha gyenge a vázszerkezet, az egész építmény összeomlik, ha azonban az alapozás rossz,

akkor egy jól megkonstruált vázszerkezet sem tarthatja egyben. Ha úgy tetszik, a jogállami demokrácia átvitt értelemben is a hatalmi ágak szétválasztására épülő rendszer: nem nép vagy a jog uralma, hanem a nép és a jog megosztott uralma.

A probléma az, hogy **a jogállami demokráciának mint kormányzati formának nem létezik természetes egyensúlyi állapota.** A népuralom és a joguralom mindig is feszültségben fog állni, és a kettő optimális viszonya tartósan a politikai nézetkülönbségek egyik fő forrása marad. Mivel a politikai játékszabályairól döntő alkotmányozó hatalom nem valamiféle társadalmon kívül álló, érdeknélküli entitásé, hanem végső soron ugyancsak a néptől ered, egy kellő többséggel bíró politikai közösség joggal hivatkozhat a demokratikus felhatalmazásra mint fegyvertényre. Ugyanakkor a kisebbségben maradtak is joggal fejezik ki tiltakozásukat, ha ezt a felhatalmazást az ellenfél esélyeinek csökkentésére vagy az alapvető állampolgári jogok korlátozására használják, történjék ez jogilag akármennyire szabályos módon.

Ez a feszültség jól megmutatkozik a demokrácia jelenkori válságáról, illetve megújításának helyes módjáról szóló nemzetközi vitákban is. Ezekben **egyszerre jelenik**

meg a demokratikus elv kiterjesztésének követelése és a többség diktatúrájának korlátozását szolgáló garanciák sürgetése. A demokrácia féltő kritikusainak első csoportja szerint a mai demokráciák túlságosan elitisták és technokraták: a demokratikus elvet letudják a négy-öt évente ismétlődő választásokon, egyébként pedig sokszor átláthatatlan szempontok szerint, a többségi akaratától függetlenül, sőt jórészt azzal ellentétesen irányítják a közösségek sorsát.¹¹ Eszerint a demokráciákkal szembeni populista-autoriter kihívás abból nyeri erejét, hogy **a modern liberális demokráciák valójában demokrácia nélküli oligarchiák:** a befolyásos elitek technokratikus vagy rosszabb esetben önérdékkövető uralma, amelyben nincs lehetőség érdemi részvételre, a populisták pedig épp a nép uralmának helyreállítását ígérik az elitek rovására. E szemlélet szerint a demokráciát csak akkor lehet megmenteni, ha a részvétel radikális kiterjesztése révén új étellel töltjük fel: vagyis ha az élet minél több területén biztosítjuk a többség valódi akaratának megjelenítését és érvényesítését.

A második csoport ezzel szemben épp **a népszuverenitás túlterjeszkedésétől, vagyis a túl sok demokráciától félti a létező demokráciákat.**¹² Ezek az elemzések sem tagadják a demokrácia morális felsőbbrendűségét és a népszuverenitás

fontosságát a rendszer alapjainak legitimitása szempontjából, ugyanakkor nagyobb jelentőséget tulajdonítanak az átlagválasztók alulinformáltságának, manipulálhatóságának, illetve a jogállamiság sérülékenységének. A demokratikus részvétel korlátozását sürgetők empirikus kutatásokra hivatkoznak, amelyek szerint **a választók általában rosszul mérik fel a társadalmi folyamatokat, saját érdekeiket és a döntéseik hosszú távú következményeit, ezt pedig politikai kalandorok és despoták hadai igyekeznek professzionális eszközökkel kihasználni és a saját javukra fordítani.** A választók befolyásolhatósága, érzelmvezéreltsége és a különféle kognitív torzításoknak¹³ való kitettsége eszerint hosszú távon aláássa a demokráciák működőképességét, hiszen a többség nem csupán következetesen rossz döntésekhez hoz, de szép szavak hatására hajlamos átengedni a szabadságát azoknak, akik a nép valódi képviselőire hivatkozva épp a demokrácia lebontásán és az önkényuralom kiépítésén munkálkodnak. Épp ezért **egyre többen vetik fel a részvétel korlátozását mint a demokrácia fenntarthatóságának fő garanciáját:** például valamiféle műveltségi cenzus bevezetését, bizonyos csoportok szavazatainak súlyozását vagy akár nem választott testületek létrehozását a választott képviselők hatalmának korlátozására.

■ 2. MIÉRT VAN SZÜKSÉG A DEMOKRÁCIA MEGÚJÍTÁSÁRA?

Ezekben a vitákban a jogállami demokrácia két elemének nehezen kibékíthető ellentéte mutatkozik meg – és épp ezért egyik megoldás sem lehet elégséges önmagában. A vita két szélső pólusán egyaránt valós problémákra hívják fel a figyelmet: az *elitista technokrácia* valóban idegen a népszuverenitásra épülő demokráciától és annak legitimitását ássa alá; a *többség diktatúrája* pedig valóban egyszerre fenyegeti a joguralmat és a szabadságot. Épp ezért alapvetően **téves kérdésfeltevés, hogy több vagy kevesebb közvetlen részvételre van-e szükség.** A valódi dilemma ehelyett az: **mire jó és mire nem jó a részvétel, vagyis hol van szükség több és hol kevesebb demokráciára a rendszer hatékony és fenntartható működése érdekében.** Konkrétabban úgy is megfogalmazhatjuk ezt a kérdést, hogy vajon meghatározható-e olyan kritériumrendszer, amely lehetővé teszi, hogy **meghúzzuk a népuralom és a joguralom sérthetetlen birodalmi közötti határvonalat.** Az alábbiakban ezzel kapcsolatban mutatunk rá néhány, a demokráciák működésével kapcsolatos történelmi tapasztalatokra épülő ökölszabályt.

A politika és más szakmák közötti fő különbség az, hogy **a legfontosabb politikai választásainkat gyakran nem a pusztán tények vagy a szakértelem, hanem**

hitek és értékválasztások határozzák meg. Nem lehet objektíve „jónak” vagy „rossznak” itélni a döntést például az abortusz, a progresszív vagy egykulcsos adórendszer vagy éppen szabadság és egyenlőség megosztó dilemmáiban – hiszen ezek megítélését nagyban befolyásolják az egyéni érték rangsoraink, ideológiai meggyőződésünk vagy éppen vallásos meggyőződésünk. A politika sajátos logikája és értéktelítettsége az egyik fő ellenérv a „filozófusok államával” (vagyis a technokrata szakértői diktatúrával) szemben és a népszuverenitás mellett. **Az elitista technokrácia nemcsak azért veszélyes kísértés, mert végső soron aláássa a demokráciák legitimitását, hanem azért is, mert valójában illúzió:** arra a hibás és a demokrácia lényegével összeegyeztethetetlen feltételezésre épül, hogy a politika depolitizálható, hogy általában létezhet egyetlen objektíve helyes megoldás, amelynek megtalálása csupán tudás és szakértelem kérdése. Márpedig **az érzelmek, a hitek és versengő érdekek ugyanúgy a politikai dilemmák elválaszthatatlan részei, mint a tények** – és épp ezért van szükség demokratikus versengésre, a közérdek érvényesítése mellett a részérdekeket és egymással kibékíthetetlen értékválasztásokat a többségi elv alapján megjelenítő politikára.

■ 2. MIÉRT VAN SZÜKSÉG A DEMOKRÁCIA MEGÚJÍTÁSÁRA?

Az állam működésének ugyanakkor számos olyan területe is akad, ahol a megismerhető tények és a szakmai szempontok nem csupán fontosak, de viszonylag tárgyilagosan értékelhetők is – és ezeken a területeken kifejezetten romboló, ha a szakmaiság helyett a hit, a politikai szempontok vagy különféle függelmi viszonyok érvényesülnek. A jól működő jogszolgáltatáshoz, a monetáris politika jogszabályban rögzített céljainak eléréséhez, az adózási szabályok finomhangolásához és alkalmazásához, a közlekedés hatékony szervezéséhez vagy a népegészségügyi programok koordinálásához például a szervezési és irányítási képességek mellett egyértelmű – jogi, közgazdasági, orvosi-egészségügyi, közlekedésmérnöki – kompetenciákra van szükség. Ezek ráadásul nagyon gyakran vezetnek a laikus többség rövid távú akaratával ellentétes döntésekre, hiszen a közgazdaságtan, a jog vagy az orvostudomány sokévtől tanulás árán elsajátítható felismerései és szempontjai gyakran mennek szembe a hétköznapi intuícióval és a rövid távú szempontokkal.

Jórészt hit és értékválasztás kérdése például, hogy mekkora beleszólást engedjünk az államnak a társadalmi egyenlőtlenségek mérséklésébe vagy a gazdaság

szabályozásába: azt azonban elég pontosan tudjuk, hogy a különféle adózási szabályok mely társadalmi csoportokat hozzák jobb helyzetbe és melyeket rosszabba, hogy milyen költségvetési intézkedések hogyan hathatnak az inflációra, vagy hogy milyen szabályozások és ösztönzők tehetik rugalmasabbá a munkaerőpiacot. A tapasztalat látványosan alátámasztja, hogy ezeken a területeken **az eredményesség egyrészt meglehetősen jól mérhető, másrészt egyenesen arányos e kompetenciák erősségével és fordítottan arányos a politikai befolyásoltságával, sőt akár a többségi akarathoz való igazodás mértékével.**¹⁴

Amíg tehát **a hatalom elosztására, a legitim célok meghatározására általában a többségi elv a legmegfelelőbb eszköz, az így meghatározott célkitűzések érvényesítésének pontos módjában többnyire azoknak érdemes nagyobb szerepet juttatni, akik képesek megalapozottabb és kompetensebb döntéseket hozni egy-egy szűkebb szakterületen.** Saját izlésünk, képzeletünk és pénztárcánk alapján álmodjuk meg, hogy hová és milyen házat szeretnénk építtetni magunknak – de alighanem jobban tesszük, ha a kivitelezést már építészre, kőművesekre és villanyszerelőkre

bízzuk. Ennek felismerése egyáltalán nem a politika autonómiájának tagadása, hanem **politika és szakértelem helyes egyensúlyának megállapítása**, egymást támogató feladatmegosztásuk következetes kialakítása.

Ugyanebből a felismerésből ered az is, hogy **a modern jogállami demokráciákban számos olyan intézmény létezik, amelyek fő feladata általában éppen az, hogy figyelmen kívül hagyják a választói akaratot vagy a választott politikusok szempontjait.** Jó példa erre az **igazságszolgáltatás**, amely ilyen értelemben az állami döntéshozatal egyik leginkább antidemokratikus területe. Nyilvánvaló, hogy egy jogállamban a jogszolgáltatást végző bírónak nem a választói többség akaratához, egy párt vagy akár a saját értékrendjéhez kell hűnek lennie, hanem a jog betűjéhez és legjobb szakmai tudásához. Nem véletlen, hogy a világ nagyobbik részén a bírákat nem választják, sőt még csak nem is a politika jelöli ki őket, hanem különféle szakmai bizottságok. A konkrét intézményi szabályozások persze országonként változnak, de az alapelv a legtöbb jogállamban hasonló: **a magas fokú szakmai kompetenciákat és politikai függetlenséget igénylő feladatkör betöltésére olyanok választják ki a legalkalmasabb jelölteket, akik a legjobban értenek**

az adott területhez – ami jelen esetben jogászokat jelent. Az Egyesült Királyságban például a bírákat független, jogászokból álló jelölőbizottságok jelölik, és a jelölést a bírák kinevezésére jogosult lordkancellár lényegében automatikusan jóváhagyja.¹⁵ Ehhez nagyon hasonló vagy akár még inkább meritokratikus rendszerek működnek Izraelben, Indiában, Japánban és az USA számos államában.¹⁶ Sőt, a bírói pályázatás lényegében hasonlóan működik Magyarországon is, leszámítva, hogy a pályázatok végső értékelése és a jelölés az Országos Bírói Hivatal, illetve a Kúria elnökének hatásköre, akiket pedig az Országgyűlés választ.

Az igazságszolgáltatás mellett a monetáris politikát a kormányoktól és a választói akarattól függetlenül irányító jegybankok példája is azt támasztja alá, hogy paradox módon a demokráciák hosszú távú versenyképességét bizonyos esetekben a kevesebb demokrácia szolgálja a leginkább. Az efféle, a kompetencia és a függetlenség elvét érvényesítő intézményeket általában szakmai vagy független testületeknek szokás nevezni; legalább ilyen pontos azonban, ha antidemokratikus intézményekről beszélünk, amennyiben ezek lényege épp az, hogy bizonyos döntéseket kivonnak a népszuverenitás és a politika befolyása alól. De abból, hogy már ma is léteznek

ilyenek, következhet-e az a felismerés, hogy **az állami döntéshozatal színvonalának további területeken is jót tenne valamivel kevesebb demokrácia?** Ha a döntéshozatal minőségét értéknek, a politika és a kompetencia illetékességét pedig elkülöníthetőnek tekintjük, akkor **a válasz egyértelműen igen.** A kérdés csak az, hogy milyen alapelv szerint húzzuk meg a határokat, hogy egyszerre kerülhessük el a többség diktatúráját és az illegitim technokráciát.

A többségi felhatalmazással szemben a meritokrácia eddig jobbra olyan területeken bizonyult jobbnak, amelyeknek van két fontos megkülönböztető jegyük: az, hogy **a) a legtöbb politikai döntési helyzettel ellentétben egyértelműen megkülönböztethetünk „jó” és „rossz”, vagyis a mindenki által helyesnek tartott célok elérését szolgáló és nem szolgáló döntéseket, illetve hogy b) a politikai befolyásoltág és a többségi elv következetesen a „rossz” döntések felé hat a „jó” döntések helyett.** A két feltétel egyidejű teljesülése jellemzően két területen figyelhető meg: a közigazgatásban (vagyis a politikusok által meghatározott célok gyakorlatba ültetésekor), illetve a politikai verseny tisztaságát és az alapvető jogok

érvényesülését befolyásoló normákat alkalmazó intézmények működésében. Itt most elégedjünk meg annak megállapításával, hogy e két ökölszabály rögzítésével meglehetősen pontosan megbecsülhetjük, hol tud a demokrácia többet ártani, mint amennyit használ. A kompetencia és a pártatlanság elvének hangsúlyosabb érvényesítésével kapcsolatban a 3.2. fejezetben fogunk javaslatokat tenni.

► 2.4. SZÉLSŐSÉGES POLARIZÁCIÓ

A demokráciával foglalkozó tudósok és a napi politikai eseményeket elemzők egyik közös alaptétele általában az, hogy **a politikai nézetkülönbségek kiküszöbölhetetlenek, a demokrácia egyik fő előnye és értelme pedig éppen az, hogy intézményes keretek között megjelenítse és becsatornázza ezeket a konfliktusokat.** És valóban: az eszmék szabad versenyének és a békés hatalmváltás lehetőségének fő értéke, hogy az emberi történelem nagyobb részével és a világ számos autokráciájával ellentétben egy demokráciában a politikai konfliktusok általában szavakban (még ha nemritkán durva szavakban is) „sülnek ki”, és nem torkollnak erőszakos cselekedetekbe. A politikai váltógazdálkodás, vagyis a viszonylag gyakori kormányváltások lehetősége pedig arról gondoskodik, hogy **a mindenkori vesztes beletörődjön a pillanatnyi vereségbe: hiszen a verseny tiszta volt, néhány évvel később pedig jó eséllyel ő örülhet majd a győzelemnek.**

A közelmúlt fejleményei azonban némileg árnyalták ezt a képet. **Az utóbbi évtizedekben a politikai polarizáció a világ számos, stabilnak hitt demokráciájában**

fenyegető mértéket öltött. Az Egyesült Államokban például a szakpolitikai megosztottság helyét valóságos egzisztenciális háború vette át: az embereket faji különbségek, identitáskérdések, áthidalhatatlan kulturális és életmódbeli szakadékok osztják átjárhatatlan táborokra. **A politikusokat és az aktív választókat egyaránt a kompromisszumkeresés visszaszorulása és az extrém ideológiai pozíciók képviselője jellemzi, amelyek között egyre inkább lehetetlennek tűnik az átjárás vagy a gesztuspolitika, de olykor a másik létjogosultságának elismerése is.**

A megosztottságnak ez a foka számos különböző, de egymást erősítő módon árt a demokráciának. Mindenekelőtt **csökkenti a közös ügyek intézésének hatékonyságát,** hiszen egy hatalmváltás a szélsőségesen eltérő pozíciók miatt általában az előző ciklus legfontosabb szakpolitikai eredményeinek felszámolását vonja maga után, ami nagyban megnehezíti a hosszú távú stratégiák véghez vitelét. A szélsőséges polarizáció emellett jelentősen megnöveli a választások elvesztésének tétjét, hiszen az ellenfél kriminalizálása és a versengés élet-halál harcként való láttatása miatt a választás mindig többről szól egyszerű kormányváltásnál. **A halálos ellenséggel szemben**

elszenvedett vereség mindkét tömb számára a végső megsemmisülés rémével fenyeget, így megnő a hajlandóság a csalódást okozó választási eredmények megkérdőjelezésére vagy – a hatalom oldalán – a verseny esélyeinek adminisztratív manipulálására – mindez pedig a demokratikus rend legitimitásába vetett hit megrendülését eredményezi.¹⁷ Részben ezeknek az okoknak tudható be az is, hogy a szélsőséges polarizáció hosszú távon általában a gazdasági növekedésre is fékező hatást gyakorol.¹⁸ A világ mintaadónak tekintett demokráciájában, az Egyesült Államokban például a világnézeti szakadékok mélyülése odáig jutott, hogy a legutóbbi elnökválasztás eredményét az alulmaradt politikai közösség kétharmada nem fogadja el legitimnek, a végeredményt pedig tömeges választási csalásoknak tudja be.¹⁹ Ilyen légkörben veszélyesen megnő a politikai ellentétek erőszakba torkollásának kockázata, ahogy azt a washingtoni Capitolium januári ostroma is illusztrálta.²⁰

Magyarországon nem csak a választóknak az elittel szembeni bizalmatlansága, de a polarizáció mértéke is számottevően növekedett az elmúlt két évtized során.²¹ A hazai politikában jó ideje hozzászokhattunk, hogy közéleti konfliktusokban egyedül a totális

győzelem elfogadható: a párbeszéd keresése a gyengeség jelének, a kompromisszum gyávaságnak, az önkritika meghátrálásnak minősül. Az utóbbi évek felmérései alapján a ráadásul a társadalmat feszítő ellentétek nem kizárólag spontán folyamatok, hanem a versengő elitcsoportok extrém módon megosztó politikai diskurzusainak hatására éleződnek.²² A demokrácia támogatottsága társadalmi szinten ma viszonylag elfogadottnak mondható, ám **a rendszer egészének megítélését jelentősen befolyásolja, hogy épp ki van hatalmon:** a mindenkori ellenzék támogatói általában sokkal rosszabb véleménnyel vannak magáról a demokráciáról és a demokratikus intézmények működéséről, mint a mindenkori kormánypártokéi.²³ Ez nem csupán az autonóm demokratikus kultúra ingatagságára utal, de arra is, hogy **a világnézeti megosztottság itthon is a demokrácia legitimitását veszélyezteti.**

Úgy tűnik, hogy a demokráciához hasonlóan a politikai polarizációnak is megvan az „egészséges”, sőt hasznos mértéke; ennek túllépése azonban végső soron az egész rendszer stabilitását ássa alá. Alapvető kérdésekben megosztott polgárok között természetesnek tekinthető bizonyos fokú bizalmatlanság megléte – **beláthatatlan**

■ 2. MIÉRT VAN SZÜKSÉG A DEMOKRÁCIA MEGÚJÍTÁSÁRA?

következményekkel járhat azonban, ha ez a bizalmatlanság a demokratikus rendszer működésébe vetett hitet is lerombolja. Ezért a demokrácia hosszú távú fenntarthatósága csakis e probléma kezelésével együtt képzelhető el.

► 2.5. GENERÁCIÓK HARCA? – AZ IDŐSÖDŐ TÁRSADALOM DILEMMÁI

A huszonegyedik század fejlett társadalmi előtt álló egyik legsúlyosabb kihívás a népességfogyás és a társadalom ezzel összefüggő elöregedése. Ez a trend Magyarország demográfiai viszonyait is érinti. Az előrejelzések szerint az alacsony születésszám miatt hazánk lélekszáma egy évtizeden belül a mai 9,77 milliőről 9,5 millió köré fog apadni, 2050-re pedig a csökkenés legjobb esetben fél-, legrosszabb esetben pedig másfélmillió fő lesz.²⁴ A gyermekvállalási hajlandóság alacsony szintje mellett a születéskor várható élettartam növekedése azt fogja eredményezni, hogy a magyar társadalmon belül három évtizeden belül közel nyolc százalékponttal (20,4-ről 28,2-re) fog növekedni a hatvanöt évnél idősebbek aránya.²⁵

Mindez nem csak a munkaerőpiacot, a nyugdíjrendszert vagy az egészségügyet fogja érinteni, de a politikára is hatással lesz. **A társadalom egyes korcsoportjai ugyanis a választáskutatások tanulságai szerint általában hajlamosak eltérő, sőt egymással szögesen ellentétes szempontok alapján szavazni.** Az idősebb szavazók jelentős része – érthető módon

– inkább jutalmazza voksával például a nyugdíjemelési ígéreteket, és kevéssé támogatja a szegényeknek, a munkanélkülieknek vagy a kisgyermekes családoknak juttatott támogatásokat, nem beszélve olyan, lassan megtérülő, elsősorban a fiatalabbak számára létkérdést jelentő beruházásokat, mint amilyen az oktatás vagy a fenntarthatóság.²⁶

Ehhez társul az a tény, hogy a világ fejlett demokráciáiban a választói aktivitás együtt nő az életkorral: vagyis a társadalom egyre nagyobb részét kitevő idősebbek eleve nagyobb arányban is mennek el szavazni. Magyarországon is látványos a különbség: az 55 és 64 év közöttiek mintegy négyötöde szokott részt venni a választásokon, míg a 25 év alattiak esetében ez az arány 50 százalék körül mozog.²⁷ Ha keresetlen őszinteséggel foglaljuk össze a tanulságokat, jelen tudásunk szerint a választókorú népesség elöregedésének hatására a szavazatokért versengő politikusok egyre többet fognak fordítani a közösből az idősebbek megnyerésére – akár a társadalmi fenntarthatóságot és a gazdasági versenyképességet szolgáló befektetések rovására.

Az idősebbeknek a szavazókon belüli túlsúlya ma is gyakran felmerülő vita a közbeszédben, a jövőre nézve pedig súlyos generációs feszültségek és legitimitációs

deficit forrása lehet. Végső soron a politikai közösség kohézióját és legitimitását áthatja alá, ha az aktív korúakban az a nem teljesen megalapozatlan érzet alakul ki, hogy az általuk megtermelt javakból egyre kevesebb jut nekik és gyermekeiknek, és egyre több a szüleik, nagyszüleik nemzedékének.

A generációs konfliktusok esetleges éleződésénél is nagyobb probléma, hogy az idők preferenciái jelen esetben hosszú távon szinte biztosan a saját érdekeik ellen hatnak. Az elöregedő népesség ugyanis egyszerűen szólva azt jelenti, hogy idővel egyre kevesebb munkavállalónak kell egyre több időskorút eltartania. Márpedig csak akkor képzelhető el, hogy kevesebben ugyanannyit vagy többet állítsanak elő, ha nő a gazdaság termelékenységé: vagyis ha a munkavállalók egységnyi munka árán több értéket tud előállítani. Ennek pedig épp a hosszú távú befektetések: az oktatás és az innováció jelenti a feltételét – épp azok a területek, amelyek a szavazók „elöregedésének” fő kárvallottjainak tűnnek. Az idők megnyerésére koncentráció politika tartalékai tehát végesek – ennek kárát pedig előbb-utóbb maguk az idők is meg fogják szenvedni.²⁸

Akadnak, akik ezt a dilemmát afféle „felső választójogi korhatárral” vagy az aktív korúak szavazatainak súlyozásával oldanák meg. Nem kizárható, hogy

a generációs feszültségek súlyosbodása egyes országokban hosszú távon akár ilyen kétségbeesett lépésekhez is elvezethet, tudatában kell azonban lennünk annak, hogy **ez nehezen lenne összeegyeztethető az általános és egyenlő választójog, vagyis végső soron a demokrácia elvével.** Ha ugyanis a részvételhez való jog nem valamiféle „érdem” (például a munkavégzés) alapján jár, hanem az emberek egyenlő morális státusából következik – ahogy azt a demokráciaelméletek főárama ma tartja²⁹ – akkor az nem is vonható meg valakitől pusztán azért, mert történetesen elérte a nyugdíjkorhatárt.

Igazságosabb megoldás felé terelheti a gondolkodásunkat, ha figyelembe vesszük, hogy **a valódi probléma nem az idősök magas politikai aktivitása, hanem a fiatal választók passzivitása.** Ha a 65 év felettiek harminc év múlva a társadalom egynegyedét vagy akár nagyobb részét teszik majd ki, még akkor is csupán a választók kisebbségét fogják alkotni. Ezt figyelembe véve logikusabbnak tűnik, ha a demokrácia legitimitását nem a részvétel szűkítése, hanem éppen kiterjesztése révén igyekszünk erősíteni.

Erre **az egyik kézenfekvő megoldásként a választásokon való részvétel kötelezővé tétele**

kínálkozik. Ha a kisebbségben lévő idősök ma jóval nagyobb arányban szavaznak, mint a fiatalok, a részvétel kötelezővé tétele értelemszerűen alig növelné az előbbi, míg jelentősen növelné az utóbbi csoport súlyát. Jellemzően nem elsősorban erre hivatkozva, de ezt a kötelezettséget részlegesen vagy általánosan számos ország törvénybe is iktatta, köztük olyan stabil demokráciák is, mint Belgium, Ausztrália vagy Luxemburg (és egyébként olyan autokráciák is, mint Kongói Demokratikus Köztársaság vagy Egyiptom).

A kötelező szavazás mellett általában elsősorban azt az érvet szokás felhozni, hogy **a választás a demokratikus rendszer legitimitásának alapja, így az ezen való részvétel inkább tekinthető kötelezettségnek a közösség felé, mintsem egyszerű jognak.** Ez a kötelezettség persze nem terjed ki az érvényes szavazat leadására (ezt egy demokráciában nincs is lehetőség ellenőrizni), ám **már pusztán a szavazóhelyiségben való megjelenés kényszere valószínűbbé teszi, hogy a választópolgár időt és energiát fog szánni az érdekeinek leginkább megfelelő döntés meghozatalára.** Ezzel szemben a kötelező szavazást ellenzők attól tartanak, hogy motiválatlan szavazók tömegeinek kikényszerített részvétele nem csupán a demokrácia elvével ellentétes, hanem kifejezetten

káros is lehet. Eszerint a kötelezővé tett joggyakorlás szerintük inkább tekinthető kényszernek, ami összezavarja a választójog értelmét. Ugyanakkor olyan választók tömegeit kényszeríti a szavazóhelyiségbe, akik nagy valószínűséggel nem tudnak vagy nem akarnak átgondolt és felelős döntést hozni, viszont nagyobb eséllyel bocsátják áruba a szavazataikat. **A megvásárolható szavazók felkutatása, szervezett szállítása és koordinálása drága, ezért korlátozottan alkalmazható családi forma - a közönyös szavazók tömegesen kikényszerített részvétele viszont potenciálisan épp ennek a költségeit csökkenti.**

A kötelező szavazás mellett az állampolgári részvétel tágításának - és „megfiatalításának” - másik népszerű eszköze a választójogi korhatár csökkentése, amely szintén heves vitákat gerjeszt. **A választójogi korhatár 17 vagy 16 éves korra való leszállításával** szemben leggyakrabban felhozott érv az, hogy „egy tinédzserben” sem a megfelelő készségek, sem a megfelelő motiváció nincs meg a felelős, tájékozott politikai részvételhez. Itt csupán futólag érintjük az érvelés mögött megbújó kettős mércét: egy 16 éves Magyarországon és a világ számos fejlett országában például már tanulhat vezetni (17 évesen pedig a jogosítványt is megszerezheti), munkát vállalhat, amely esetben adóznia kell, sőt

szülői engedéllyel akár házasodhat is. Joggal merülhet fel a kérdés, hogy a szavazáshoz milyen olyan képesség szükséges, amelyre ezekkel a jogokkal és kötelezettségekkel szemben csak 18 éves korunkban teszünk szert - akkor azonban garantáltan mindannyian.

Az elvi fenntartások mellett nem kevésbé fontos az, hogy mit mondanak a fenti ellenvetésről a tények. Ha ugyanis a tudomány eredményeit segítségül hívva tesszük próbára a kérdést, **a rendelkezésre álló tapasztalatok két, egyaránt a választójogi korhatár csökkentését indokoló tanulsággal szolgálnak:**

- ▶ **1. Egy 16 vagy 17 éves polgár általánosságban semmivel sem kevésbé alkalmas a megalapozott szavazói döntés meghozatalára, mint egy 18 éves vagy annál idősebb.** A neurológia és a fejlődépszichológia jelen tudása szerint 16 éves korára az emberek többsége már rendelkezik a választáshoz „szükséges” képességekkel: az alapvető társas kompetenciákkal, az absztrakt gondolkodás és az elvont eszmék megértésének készségével, illetve - ami nem elhanyagolható a szavazás szempontjából - a jelenben hozott döntések jövőbeni következményeinek mérlegelését lehetővé tevő készségekkel. Érdemes

belátni, hogy **a szavazói döntés meghozatalának nincs olyan mozzanata, amely nagyobb problémát okozna egy 16 évesnek, mint egy két évvel idősebbnek.**³⁰ A neurológia felismerését egyébként a tapasztalat is alátámasztja: egy osztrák fiatalok körében végzett kutatás például arra jutott, hogy a 16 évesek pontosan olyan eredményesen képesek kiválasztani az értékeiknek megfelelő pártokat, mint a 18 évesek.³¹

- ▶ **2. Az alacsonyabb „belépési kor” jelentősen növeli az első szavazat leadásának valószínűségét.** Az empirikus kutatások érdekes eredménye, hogy míg a fiatalabbak általában valóban jóval alacsonyabb részvételi hajlandóságot mutatnak, mint az idősebbek, a legfiatalabbak körében is érdekes eltérés tapasztalható. Ha valaki 18 éves korában járulhat először a szavazóurnához, jelentősen nagyobb eséllyel fogja ezt megtenni, mint aki 19 évesen, és a szavazási hajlandóság még tovább csökken, ha a 20 vagy 21 évesekkel hasonlítjuk össze.³² Egyszerűbben megfogalmazva: **minél fiatalabb valaki elsőszavazó korában, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy él újszülött jogával, ami pedig annak valószínűségét növeli, hogy az első élményből tartós mintázat válik.** Egy

Dániában végzett kutatás szerint a fiatalokat, akik épp elkezdtek érdeklődni a közélet iránt, nagyban befolyásolja, ha a szüleik elmennek szavazni. Ezzel szemben azokra, akik elköltöznek otthonról, értelemszerűen kevésbé hat a szülői minta, sőt nagyobb eséllyel kerülnek átlagosan alacsonyabb aktivitású kortársaik mintájának hatása alá. **Vagyis a szavazói hajlandóságra közvetlen pozitív hatást gyakorló ok nem is maga az életkor, hanem a lakóhely: a mindennapok környezete, a politikai szocializáció aktuális közege.**

Mindezek alapján a választójogi korhatár leszállítása nagyon is kézenfekvő eszköznek tűnik. Ha elvetjük az idősök választójogának korlátozását mint lehetőséget (és a demokrácia talaján állva aligha tehetünk másként), a kötelező szavazást pedig túl vitatható eszköznek találjuk, **a legtisztább megoldást az jelentené, ha az aktív választókat a részvétel szűkítése helyett a részvétel ösztönzésével, vagyis a fiatalabb polgárok szavazási hajlandóságának növelésével „fiatalítanánk meg”.** Ezáltal úgy nyílik lehetőség a demokrácia „fenntarthatóságának” erősítésére, hogy azzal **nem csökken, hanem nő a választási eredmények reprezentativitása és legitimitása.**

▶ 2.6. SZÉP ÚJ VILÁG? – A POLITIKA DIGITALIZÁCIÓJA

A modern társadalmak szervezése és működtetése végső soron az információra és a kommunikációra (vagyis az információk közvetítésére) épül. **A közös identitás, a közös érdek felismerése és az összehangolt cselekvés mind az információra, annak összegyűjtésére, rendszerezésére, tárolására, feldolgozására és terjesztésére épül.** X jogosan követeli-e Y-tól egy kiló alma vételárát? Z befizette-e már az ez évi jövedelme után kirótt adót? És honnan tudja Z, hogy a jövedelme után mekkora adót kell fizetnie? Ki és hogyan kezelve ezeket az adatokat? Az, hogy miképp lehetséges nyilvántartani a tartozásokat és a követeléseket, hogy hogyan és milyen sebességgel terjednek a hírek és az eszmék a világ egyik feléről a másikra vagy hogy kiknek van és kiknek nincs hozzáférésük a sokszor tömegek életét befolyásoló információkhoz, elsődleges társadalmi szervezőerő.

Épp ezért az információk kezelésének a korban adott technológiája döntő módon meghatározza egy közösség életét. A sumerek legkorábbi városállamait, a Perzsa vagy a Római Birodalmat egytől egyik az írás (az egyik

legszívósabb információs technológia) tette lehetővé. Az adóztatáshoz, a kereskedelemhez, a hadügyekhez, a magánjogi viszonyokhoz kapcsolódó adatok, a törvények vagy a művészi alkotások egyre könnyebbé váló rögzítésének és egyre gyorsuló terjeszthetőségének (az ókor internete, a lovas postaszolgálat fejlődésének) volt köszönhető, hogy az embereket egyre nagyobb és egyre komplexebb politikai alakulatokban lehetett összefogni.

A kora újkor óta kialakult modern államok is elsősorban az információs technológiák rohamos fejlődéséből nőttek ki: **a modern bürokrácia a maga adózási, rendfenntartó vagy szociálpolitikai apparátusával nem más, mint gigantikus és az elmúlt két-háromszáz évben folyamatosan burjánzó információgyűjtő, -tároló és -feldolgozó gépezet.**³⁵ Népszámlálások, lakcím- és adónyilvántartások, egészségügyi, bűnügyi vagy oktatási adatok – ezek az információtömegek, illetve feldolgozásuk egyre kifinomultabb eszközei jelentik a modern állam működésének és az egyre kifinomultabb közpolitikai megoldásoknak az alapját. A mennyiségi fejlődést – vagyis hogy az állam az adatok egyre szélesebb körét képes több-kevesebb hatékonysággal begyűjteni és feldolgozni – a

technológia fejlődése tette lehetővé. **Az új technológiai megoldások – az írás, a papír, a telefon, a rádió, a televízió stb. – a történelem folyamán mindig érezhető nyomot hagytak a társadalmi viszonyokon – és a politikai intézményeken.** Az információk áramlásának lehetőségei így a demokrácia mint kormányzati rendszer tag értelemben vett kereteit is megszabják.

Elsőre talán nem magától értetődő, de **az információmenedzselés és a kommunikáció technológiai alapjai, illetve ezek változása történetének minden korszakában meghatározta a demokrácia lehetőségeit és korlátait.** Sokáig például alaptételnek számított, hogy valódi demokrácia csak kisebb, városméretű államalakulatokban lehet életképes – hiszen egy sok százezres, pláne sok milliós népesség véleményét még akkor is fizikailag lehetetlen lenne minden fontos ügyben kikérni az agorán, ha a polgárok egyébként rendelkeznének azzal a gazdasági függetlenséggel és szabadidővel, amely az állandó népgyűlésezéshez szükséges.³⁴ És akkor még nem beszéltünk arról, hogy egy telekommunikáció nélküli világban milyen nehézségekbe ütközne ugyanennek a nagy területen szétszórta élő népességnek az egyenlő mértékben teljes körű tájékoztatása minden, az állam

szempontjából releváns ügyben, a külügyek aktuális állásától a környezetvédelmi szabályok kialakításán át az energiapolitika átstrukturálásáig. **A képviselő elve – vagyis hogy az összes polgár helyett a polgárok korlátozott számú képviselője gyakorolja a közhatalmat – részben épp ezekből az információs és kommunikációs korlátokból nőtt ki.**

Az elmúlt néhány évtizedben azonban a szélessávú internet, az okostelefonok elterjedése, illetve a biometrikus távazonosítás és a blokklánc-technológia teljességgel újrarajzolták a demokrácia lehetőségeinek és korlátainak térképét. A huszonegyedik század apróra zsugorodott digitális világában **az államok mérete, az információáramlás lassúsága vagy a nagy mennyiségű információ feldolgozásának nehézségei többé nem jelentenek korlátot.** Ez pedig arra is hatást gyakorol, ahogy a demokrácia intézményeiről, köztük a képviselő elvéről vagy a közvetlen állampolgári részvételről gondolkodunk. Többé nem lehet érv a közvetlen demokráciával szemben, hogy a polgárok nem lehetnek jelen szünet nélkül a „népgyűlésen”: **a többségünk ma már reggeltől estig a zsebében hordozza a szavazóurnát.** Nagyon is életszerű forgatókönyv, hogy néhány éven belül a világ számos

országában és régiójában bevett módszerek fog számítani az elektronikus, sőt akár mobiltelefonos alkalmazásokkal történő, tetszőleges gyakoriságú szavazás – ami forradalmian új lehetőségeket fog teremteni az állampolgári részvétel szempontjából. **A vásárlástól az online bankolásig már ma is nagy téttel bíró műveleteket hajthatunk végre biztonságos módon** – különös lenne hát, ha épp a politika maradni ki ebből a folyamatból.

Bár a teljességgel biztonságos elektronikus szavazás mindennaposá válásához még számos kihívást le kell küzdeni,³⁵ gyakorlatilag biztosra vehető, hogy ez alig néhány éven belül meg fog történni.³⁶ **A mesterségesintelligencia-alapú biometrikus távazonosítási technikák fejlődése vagy a blokklánctechnológia mind a választók azonosításával, mind pedig a leadott szavazatok hitelességével és ellenőrizhetőségével kapcsolatos biztonsági problémákra megoldást kínálnak.** Az utóbbi években a szakfolyóiratokat és az illetékes állami szerveket³⁷ elárasztották a megbízható azonosítási és hitelesítési módszerekről szóló javaslatok. Több országban és városban már jó ideje folyik a kísérletezés az e-szavazás különféle eszközökre és elvekre alapuló

módjaival: a tengerentúlon szolgáló katonáknak például Nyugat-Virginiában már 2018, Coloradóban és Denverben pedig 2019 óta lehetőségük van arra, hogy biometrikus azonosításra és blokkláncalapú biztonsági rendszerre épülő mobilapplikáció segítségével adják le a szavazataikat.³⁸

Ma már egyáltalán **nem tűnik távoli lehetőségnek egy olyan okostelefonos alkalmazás, amelynek segítségével az összes olyan kérdéstről, amelyről ma a képviselőink szavaznak a parlamentben, maguk az állampolgárok szavazhatnak.** Egy ilyen rendszer külön értesítésekben közölné a virtuális ülészek heti vagy napi témáit, és mindegyikről letölthető lenne egy bárki számára érthetően (vagy akár személyre szabott formában) megfogalmazott, az összes lehetséges érvet és ellenérvet tényszerűen ismertető, mesterségesintelligencia-generált összefoglaló. Minden felhasználó szabadon választhatna, hogy kíván-e véleményt formálni az adott témában, szavazatát pedig a megadott határidőn belül bárhonnán és bármikor leadhatná vagy akár meg is változtathatná.³⁹

Mindez persze nem feltétlenül jelenti azt, hogy a képviselet elve a következő évtizedben feltétlenül a

■ 2. MIÉRT VAN SZÜKSÉG A DEMOKRÁCIA MEGÚJÍTÁSÁRA?

történelem szemétdombján fogja végezni. **A közvetlen demokráciával szemben és a képviselet mellett a technikai korlátokon túl számos érv felhozható. Ilyen mindenekelőtt a kompetencia és a professzionalitás.**

Bármit gondoljunk is a mai politikusokról, a többségük mégiscsak szakmaszerűen, főállásban foglalkozik politikai kérdésekkel, amiben szakértői stábok és tanácsadók segíti őket. Ezzel szemben kevéssé tűnik reális elképzelésnek, hogy a kőművestől a felszolgálón és az általános iskolai tanítón át a részecskefizikusig vagy az asszirológusig mindenki – vagy bárki – az összes közéleti kérdésben akár minimálisan megalapozott és felelős döntést tud (vagy akar) hozni, legyen szó műemlékvédelemről, élelmiszerbiztonságról, az atomenergiáról vagy éppen egy hadüzenetről. Még csak nem is feltétlenül azért, mert kételkednénk a tömegek felfogóképességében, hanem azért, mert a politikával professzionálisan foglalkozóktól eltérően a fenti szakmák képviselőitől nehezen várható el, hogy saját munkájuk végzése és mindennapi életük mellett kellő időt fordítsanak mindezekre a problémákra.

A túl sok döntési dilemma és a véleménynyilvánítás lehetőségének állandósulása ráadásul paradox módon akár **a részvétel olyan drámai csökkenését**

is eredményezheti, amely végső soron bármilyen képviseleti demokráciáénál alacsonyabb szintre nyomná le a rendszer legitimitását. A pszichológia és a viselkedésközgazdaságtan által alaposan dokumentált jelenség, de a hétköznapi életből is mindenki számára ismerős a „bőség zavara”, vagyis a túlzott választék problémája.⁴⁰ Mivel minden döntésnek vannak költségei (az idő és az energia, amelyet a meghozatalára fordítunk), ha túl sokkal szembesülünk, az bénítóan hathat ránk. Ha naponta több tucat ügyben foglalhatunk állást, egy idő után a többség minden érdeklődését elveszíti a közélet iránt, és jó eséllyel azokra a kérdésekre (vagy akár ezek kiszűrésére) sem fog időt szánni, amelyekben elemi érdeke lenne véleményt nyilvánítani.

Ehhez érdemes hozzátennünk, hogy az információk terjedésének módja, közege és sebessége elsőrendűen meghatározza a valóság érzékelését és a polgárok politikai kultúráját. **A modern politika soha nem volt ilyen mértékben mediatizált:** közéleti információink zöme a média közvetítésével jut el hozzánk, és mi is a (közösségi) médiában reagálunk ezekre. Így ez a közvetítő közeg alapvetően befolyásolja a politikai valóság felépülését és a politikáról szóló viták struktúráját. **Az internet és vele a közösségi média megjelenése,**

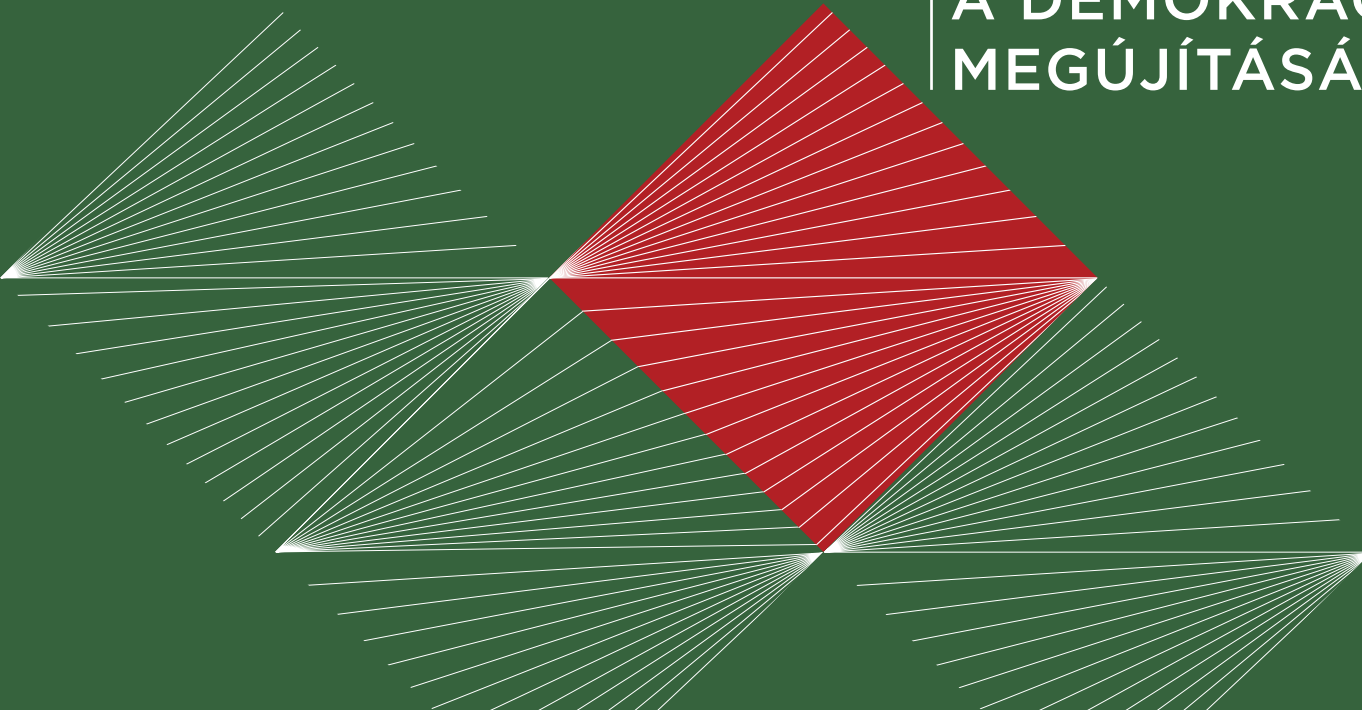
a hírverseny felgyorsulása, illetve a sajtó „kapuőri” szerepének lebomlása ennek megfelelően nem csak új lehetőségek, de új veszélyek előtt is megnyitotta a kaput. Mindenekelőtt az online kommunikáció sajátosságai (anonimitása, sebessége, a személyre szabott szűrők által kialakított véleménybuborékok kialakulása) nagyban hozzájárultak a politikai polarizáció mélyüléséhez és a politikai közbeszéd eldurvulásához. Emellett az internet minden korábbinál egyszerűbbé tette az összeesküvés-elméletek és álhírek akadálytalan terjesztését, illetve egyéb rosszindulatú befolyásolási technikák alkalmazását (például választási infrastruktúrák meghekkelését), ami az utóbbi évtizedben kiemelt problémává avatta az online tér szabályozásának kérdését.

A választók viselkedését az empirikus kutatások szerint egyébként is gyakran befolyásolja az alulinformáltság, a rossz helyzetfelmérő képesség, az érzelemvezéreltség és a befolyásolhatóság – mindezt az internet sokszorosára nagyította, a demokráciára leselkedő egyik legfenyegetőbb veszélyé növesztette. A média átalakulása mindenhol gyorsabb volt, mintsem hogy az intézményeink alkalmazkodhattak volna hozzá, és különösen igaz ez Magyarországra, ahol a

közoktatásban még mindig csupán 12. osztályban jelenik meg kötelezően választandó tantárgyként a dráma és színház vagy a mozgóképkultúra és médiaismeret tantárgy (amelynek a tudatos médiafogyasztásra nevelés csak egyik és nem is túl hangsúlyos elemét képezi). A képet tovább árnyalja, hogy a magyarok digitális kompetenciái nemzetközi összehasonlításban ma is meglehetősen alacsonyak.⁴¹

Vagyis attól, hogy a fenti utópia már akár holnapra is valósággá válhat, egyáltalán nem biztos, hogy szeretnénk is, hogy valósággá váljon. Az azonban, hogy a közeljövőben *bekövetkezhet*, sürgetően aktuálissá teszi a kérdést: **mennyi demokráciát is szeretnénk voltaképpen?** Másképp feltéve ugyanezt a kérdést: hol húzzuk meg a határt a közvetlen demokrácia legitimációs és a képviselőlet praktikus haszna között? Hol látnánk hasznát több demokráciának, és hol tartanánk megfelelőbbnek visszaszorítani a többségi elvet? Az alábbiakban ezekre a kérdésekre is választ adunk.

3. AZ EGYENSÚLY INTÉZET JAVASLATAI A DEMOKRÁCIA MEGÚJÍTÁSÁRA

► 3.1. BÍZZUNK JOBBAN A VÁLASZTÓKBAN! – A DEMOKRATIKUS LEGITIMITÁS ERŐSÍTÉSE

Fentebb láthattuk, hogy a demokrácia többségi elvének megvannak a maga korlátai – ez azonban nem változtat a tényen, hogy ennek a kormányzati rendszernek a legitimitációs alapját és morális fölényét mégiscsak a közvetlen részvétel lehetősége biztosítja. A kérdéssel foglalkozó szakértők és politikusok körében ma konszenzusnak számít, hogy a demokráciával szembeni bizalom növelésének és az elitista technokrácia elkerülésének fő eszköze az állampolgárok „bevonása”. Ha sokan érzik úgy, hogy a népakarat jól hangzó jelszava valójában a zárt eliteknek a közérdekkel szembenálló hatalmi és üzleti játszmáit elfedni hivatott díszlet, ezt csak egyféleképpen lehet orvosolni: **minél több alkalmat kell teremteni a számukra az őket érintő ügyekbe való beleszóláshoz.** A polgároknak meg kell tapasztalniuk, hogy a demokrácia az övék, hogy érdemes energiát fektetniük a közös ügyek befolyásolásába.

Ezt – a könnyebben kiírható és gyakoribb népszavazások mellett, amiről napjainkban is sokat hallunk – háromféleképpen lehet elérni: **először is a**

részvétel „költségeinek” (vagyis a szavazásra szánt idő és vesződéségek) csökkentésével, másodszor az eddig kevésbé aktív választók ösztönzésével, harmadszor a tényleges eredményekkel járó politikaformálás élményeinek bővítésével.

3.1.1. 2030-RA TEGYÜK LEHETŐVÉ A GÖRDÜLÉKENY ÉS BIZTONSÁGOS E-SZAVAZÁST!

A demokratikus részvétel (és különösen a fiatalabb szavazóké) növelése érdekében 2030-ra minden magyar választó szavazhasson elektronikusan: interneten, illetve okostelefonon! Az e-szavazás bevezetése a tapasztalatok szerint nem csak a részvételi hajlandóságot növelné a ma passzívabb csoportok körében,⁴² de például egy olyan váratlan járványhelyzetben is lehetővé tenné a választások zökkenőmentes lebonyolítását, amelyben most élünk.

A készpénzmentes gazdaságba való átmenethez hasonlóan **a biztonságos és mindenki számára egyenlő lehetőségeket biztosító e-szavazás bevezetése is csak fokozatosan, lépésről lépésre történhet.** A technikai akadályok leküzdése mellett (amely vélhetően a könnyebb kihívás lesz) a választókat

is fel kell készíteni a szavazás újfajta módjaira – mindenekelőtt **a digitális kompetenciák célzott fejlesztésével és tapasztalatok gyűjtésével.** A következő évtizedben ezért kísérletezzünk kicsiben: például helyi népszavazásokon, elektronikus állampolgári konzultációkkal vagy éppen a „párhuzamos” szavazás lehetőségével (vagyis kísérleti jelleggel, egyelőre jogkövetkezmények nélkül a szavazóhelyiségben legyen lehetőség az elektronikus szavazásra is).

Addig is a 2022-t követő első országos választástól kezdve (ez a mai tudásunk szerint a 2024-es európai parlamenti választás lesz) minden szavazóhelyiségben legyen lehetőség a hagyományos, papíralapú módszer helyett elektronikus szavazógéppel, úgynevezett szavazókioszkkal voksolni. Ez az eszköz úgy működik, hogy minden polgár kap egy egyedi azonosítót (hitelesítő token), amelynek beolvasása nyomán a szavazógép engedélyezi, hogy leadja a szavazatát. A leadott voksot semmilyen nyilvántartásban nem lehet a nevéhez kötni, ugyanakkor a szavazó egy másik egyedi azonosító révén utólag ellenőrizheti, hogy a szavazatát valóban az általa választott jelölt vagy lista mellett könyvelték-e

el.⁴³ A szavazógépek alkalmazása, amellett, hogy segítheti a választók fokozatos átállását a papíralapú szavazásról és a választási szervek tapasztalatszerzését az elektronikus választások menedzseléséről, **a legtöbb ma ismert választási csalási módszert – így például a láncszavazást – is ellehetetlenítené.**

Akármilyen elektronikus vagy papíralapú szavazáshoz hasonlóan persze ennek a módszernek is megvannak a maga gyenge pontjai: a három legfontosabb kihívás, hogy **a választók a) értsék a rendszer működését és magabiztosan tudják használni azt, b) hogy minél többen ellenőrizzék, helyesen könyvelték-e el a szavazatukat, illetve hogy c) a szavazatok összesítésére és tárolására használt szoftvert ne lehessen kívülről manipulálni.** A szavazógépeket használó országokban (köztük az Egyesült Államok számos államában) szerencsénkre mostanra rengeteg tapasztalat felhalmozódott az e-szavazással kapcsolatban,⁴⁴ így a választási szerveknek bőségesen van lehetőségük mások hibáiból – és sikeres megoldásaiból – tanulni. Ehhez azonban először el kell határoznunk, hogy élünk ezzel a lehetőséggel.

3.1.2. FIATALÍTSUK MEG A POLITIKÁT! – CSÖKKENTSÜK 16 ÉVRE A VÁLASZTÓI KORHATÁRT!

Mint korábban láttuk, a választók átlagéletkorának növekedése hosszú távon nagy eséllyel nem csak a generációs konfliktusok kiéleződését eredményezheti, de a fenntarthatóság, a versenyképesség és maguknak az időseknek az érdekei ellen is fog hatni. Ezért legitim célnak tűnik, hogy kísérletet tegyünk a választók „megfiatalítására” – de kizárólag az általános és egyenlő választójog keretein belül, vagyis szigorúan bármiféle életkori cenzus vagy egyéb jogfosztó lépés elkerülésével.

Ezért 2026-tól csökkentsük 16 évre a választójogi korhatárt! A legfiatalabb és legidősebb magyar választók részvételi szokásainak extrém különbségeit figyelembe véve itt jelentős tartalékok rejlenek. A 2026-os év – előreláthatóan a 2022-es utáni első országgyűlési választás – mellett az szól, hogy **az intézményrendszernek és a pártoknak így lenne elég idejük felkészülni a változásra**, miközben – mivel viszonylag egyszerűen menedzselhető adminisztratív módosulásról van szó – **a bevezetése nem igényel hosszabb technikai felkészülést, mint a digitális szavazásé.**

Mint fentebb láthattuk, az általános választójogon alapuló demokrácia keretein belül maradvá **kevés védhető érv szól a választójogi korhatár csökkentése ellen.** Semmiképp nem meggyőző a 16 évesek éretlenségének tétele, hiszen ezt sem a neuropszichológia, sem a rendelkezésre álló tapasztalatok nem támasztják alá. Egy átlagos 16 éves semmivel sem alkalmatlanabb a demokratikus részvételre, mint egy átlagos 18 éves (és az összehasonlítást a politikai korrektség határain túl is kiterjeszthetnénk az adott esetben átlag alatti kognitív képességekkel rendelkező negyvenes, ötvenes vagy éppen nyolcvanas-kilencvenes választópolgárok irányában). Ezzel szemben **a tizennyolc éves kornál fiatalabbak nagyobb eséllyel adják le első szavazatukat, és a szavazás ugyancsak nagyobb eséllyel válik ismétlődő magatartássá az életükben.**

A 16-17 évesek választójoga ráadásul hazánkban még csak nem is tűnik mindent felforgató közjogi radikalizmusnak – hiszen a magyar szabályozás ezt valójában már ma is lehetővé teszi. A széles körben elterjedt közhiedelemmel szemben ugyanis az Alaptörvény – a korábbi, 2011-ig hatályos Alkotmányhoz hasonlóan – az aktív és passzív választójogot nem a 18. életév betöltéséhez, hanem nagykorúsághoz köti. A magyar jogrendszer ugyanakkor lehetővé teszi, hogy 16.

életét betöltött kiskorú bizonyos feltételek teljesülése esetén gyámhatósági engedéllyel házasságot köthessen – ezzel pedig jogilag a nagykorúság és így a választójog is „együtt jár”. Ez azt jelenti, hogy **a magyar jogrend ezt a korosztályt a gyakorlatban ma is alkalmasnak tekinti a demokratikus részvételre**⁴⁵ – csak éppen sajátos módon kizárólag azok számára kínál lehetőséget rá, akik valamilyen okból – vélhetően nem minden esetben a nagyobb felelősségtudattól vagy a távlatos gondolkodástól vezérelve – a tizennyolcadik életévük betöltése előtt kívánnak megházasodni. Ha a jogalkotó ma sem látja elvi akadályát a 16 évesek választójogának, voltaképpen nincs is más dolgunk, mint következetesnek lenni, és diszkrimináció nélkül kiterjeszteni ezt a lehetőséget minden, 16. életét betöltött polgártársunkra.

3.1.3. LEHETŐSÉGBŐL GYAKORLAT – TEGYÜK KÖTELEZŐVÉ AZ ELSŐ SZAVAZÁST!

Mivel szoros összefüggés látszik az elsőválasztói élmény megszerzése és a későbbi részvételi hajlandóság között (vagyis aki első alkalommal élményt szerez választójoga gyakorlásáról, az később is nagyobb

valószínűséggel fog részt venni a választásokon), különösen fontos, hogy az elsőszavazók éljenek is frissen kapott jogukkal. Erre egy „kemény” és egy „puha” eszköz is igénybe vehető. Az első lehetőség az, hogy **minden magyar állampolgár számára legalább az első alkalommal kötelezővé tesszük a szavazást** (ami persze akár érvénytelen szavazást is jelenthet) – akár direkt jogszabályi kötelezettségként, akár az állampolgári ismeretek tantárgy kötelező, mintegy „érettségiszerű” záróaktusaként. A kényszer helyett az ösztönzőkre fókuszáló megoldást jelentene, ha a fiatalok számára *megérné* leadni az első szavazatukat. A pozitív ösztönzésre számtalan lehetőség adódik, a felsőoktatási felvételi plusz pontoktól a babakötvény mintájára megalkotott, a választási részvétel igazolásához kötött felhasználású „választói kötvényig”.

A választójogi korhatár leszállítása mellett **„közelebb kell hoznunk” a fiatalokhoz a szavazóurnát: vagyis a technológia adta lehetőségekkel élve egyszerűen könnyebbé kell tennünk számukra a voksolást.** Az előző pontban megfogalmazott javaslat, az elektronikus (és különösen a mobiltelefonos) szavazás lehetősége a „digitális bennszülöttek” körében értelemszerűen ebbe az irányba hatna. Ennél is fontosabb lenne, hogy a

demokratikus részvételnek mint a polgári öntudat egyik alapnormájának az erősítése a közoktatás elsődleges céljai közé kerüljön – és nem csupán a részvétel mennyiségét, de minőségét tekintve is. **Az iskolának mint a szocializáció egyik legfontosabb terepének kiemelt szerepe, hogy azt a tudást és az élményt közvetítse, hogy a megalapozott, autonóm politikai véleménynyilvánítás fontos, helyes és jó dolog.** Ez nemcsak a részvételi kultúra, hanem a demokrácia szilárdsága szempontjából is kulcsfontosságú lenne. Ezért a közoktatásnak a demokratikus készségek kialakulásában játszott szerepével külön fogunk foglalkozni az utolsó fejezetben.

3.1.4. MINDEN VÁROSBAN ÉS FŐVÁROSI KERÜLETBEN A LAKÓK DÖNTSENEK A KÖLTSÉGVETÉS 2 SZÁZALÉKÁRÓL!

A demokrácia legitimitását, az állampolgári részvétel növelését és minőségének javítását, illetve a politika eredményességét is javítaná, **ha a polgárok több lehetőséget kapnának arra, hogy részt vehessenek saját közvetlen környezetük érdemi alakításában.** Erre a legkézenfekvőbb terep az önkormányzati szint, hiszen itt születnek azok a döntések, amelyek a legközelebről

érintik a polgárok mindennapjait, illetve amelyekkel kapcsolatban a választók a legtöbb információval rendelkeznek. Településfejlesztési, területrendezési vagy éppen forgalomszabályozási kérdésekben vélhetően a polgárok tudják a legjobban felmérni, hogy mi szolgálja leginkább a jóllétüket és a biztonságukat.

Ezért **2024-től minden városban és fővárosi kerületben a helyben élők részvételi költségvetés keretében döntsenek a költségvetés főösszegének legalább 2 százalékáról!** Ez egyrészt közelebb hozná a döntéseket a választók kifejezett igényeihez, másrészt kézzelfogható élménnyé tenné, hogy a politika nem valami távoli, az emberek hétköznapi problémáitól elszigetelt tevékenység. A tapasztalatok azt mutatják, hogy **ennek az intézménynek önmagán túlmutató pozitív hatásai is vannak:** erősíti a politika iránti bizalmat és a településhez való érzelmi kötődést, és fejleszti a közösség képességét az együttműködésre és a politikai folyamatok jobb megértésére.

Fontos, hogy **a részvételi költségvetés ne kampányszerű látszatjog legyen,** hanem évente ismétlődő és értelmezhető összeg feletti rendelkezést

biztosító jogosultság – vagyis rendszeresített és érdemi eredményeket hozó mechanizmus. **A városok és budapesti kerületek költségvetésének 2 százaléka már kellően nagy összegű forrást jelent ahhoz, hogy a polgárok érdemi, érezhető eredményt érhessenek el a források felhasználásával,** ugyanakkor nem csökkenti radikálisan az önkormányzati vezetés által saját hatáskörben elkölthető források mennyiségét.

A nyolcvanas évekbeli első kísérletek óta mostanra már a világ sok ezer városa és nagyvárosi kerülete bevezette a részvételi költségvetés valamilyen formáját, sőt a közelmúltban Budapesten és a főváros több kerületében is történtek kezdeményezések a meghonosítására. Így **a legjobb gyakorlatok kiválasztása sem jelent különösebb nehézséget, hiszen rengeteg használható tapasztalat áll rendelkezésre az offline és online egyeztetések megszervezéséről, a szakértői és civil partnerek bevonásáról vagy az így finanszírozott projektek átláthatóságának és utánkövethetőségének biztosításáról.** Feltétlenül mintaeértékűnek tekinthető a párizsi gyakorlat, ahol 2014 óta rengeteg forrást és energiát fektettek a részvételi költségvetéssel való kísérletezésbe; ez idő alatt több mint 2500 projektet hajtottak végre és sok százezer párizsi polgárt aktivizáltak. Az eddigi sikereken felbátorodva

azt a célt tűzték ki, hogy 2026-ban a jelenlegi 5 százalék helyett már a város forrásainak egyenegyedét vonják majd be a részvételi költségvetésbe.⁴⁶ A fiatalok demokratikus készségeinek kialakulása szempontjából különösen érdekes, hogy **Párizsban minden, a hetedik életévét betöltött lakos részt vehet a folyamatban –** vagyis egészen kicsi gyerekek is közvetlen tapasztalatot szerezhetnek a demokrácia működéséről.

3.1.5. WIKIDEMOKRÁCIÁT!

A huszonegyedik században **a választóknak nem csak a költségvetési források elosztásába, de akár a jogalkotásba is lehetőségük van közvetlenül beleszólni.** Az internet ma már lehetőséget biztosít arra, hogy **egymás számára tökéletesen ismeretlen emberek tömegei közösen dolgozhassanak egy tartalom létrehozásán,** méghozzá a központi felügyeletnek vagy a résztvevők magas számának köszönhetően úgy, hogy a folyamat felett ne vehessék át az uralmat a konstruktív együttműködés megakasztásában érdekelt trollok. A vélemények és a szétszórt tudás becsatornázásának számos módja elképzelhető, készülő jogszabályok alapelveinek meghatározásától a konkrét törvényszöveg szerkesztésén vagy értékelésén át az elkészült szöveg jóváhagyásáig vagy korrekációjáig.

A közös életünk kötelező szabályozására szánt jogszabályok megalkotásának összekötése a kollektív tartalomelőállítási technikákkal elsősorban talán ijesztő disztópiának tűnhet azok számára, akik kifejezetten szkeptikusak „a tömegek bölcsességével” szemben. **A folyamat kontroll alatt tartásának lehetőségességéről azonban nem csak az olyan online tudástárak tanúskodnak, mint a Wikipédia, ahol egy-egy szócikk legapróbb módosítását is elhivatott felhasználók sokasága ellenőrzi; valójában már „éles” törvényhozási tapasztalatokkal is bőségesen rendelkezünk.** Új-Zéland már 2007-ben lehetővé tette, hogy polgárai részt vegyenek az új rendészeti törvény megalkotásában, Braziliában pedig – amely egyébként a részvételi és e-költségvetés egyik úttörője is – 2010-ben a fiatalok jogairól szóló új törvény szövegének 30 százalékát az érintettek írták az e-Democracia Wikilegis nevű internetes felületen.⁴⁷

A wikidemokráciának vagy kollaboratív e-demokráciának nevezett módszer természetesen csak a jogszabályok korlátozott körében működőképes, és ezekben az esetekben is csak megfelelő szabályozás mellett. A közösségi szerkesztés szinte biztosan nem vezet érdemi eredményre akkor, ha magának egy jogszabálynak az alapvető célját

kell meghatározni: például hogy szigorítsuk-e az abortuszt vagy legalizáljuk-e a könnyűdrogokat. A folyamatnak – a politikától eltávolított szakértői testületekhez hasonlóan – **csak akkor van értelme, ha egyértelműen meghatározott célok elérésének helyes részletszabályait vagy azoknak csak egy részét szeretnénk kimunkálni, esetleg be akarjuk csatornázni az érintett polgárok – vagy éppen szakértők – lehető legszélesebb körének szempontjait.** Ezekben az esetben viszont a wikidemokrácia nagyon is jól használható eszköz. Ennek persze az is előfeltétele, hogy pontosan meg legyenek határozva a részvétel feltételei, a készülő jogszabály szerkesztésének vagy véleményezésének határideje, illetve az utóbbi szavazásra bocsátandó változtatások szűrésének mikéntje. **Bár ez a folyamat értelemszerűen jelentősen átalakítaná a képviselők szerepét, a kész törvényjavaslatról így is a demokratikus felhatalmazással rendelkező politikusok szavaznának.**

A részvételi költségvetéshez hasonlóan a wikidemokrácia különböző formáit is egyre több kormányzat próbálja ki az állampolgárok bevonása és a döntéshozatali folyamatok átláthatósága érdekében. **A szükséges infrastruktúra megteremtését és a**

választópolgárok felkészítését követően 2024-től Magyarországon is kezdjük el kísérletezni ezzel a módszerrel! Természetesen itt is érdemes „kicsiben” kezdeni, vagyis először helyi szintű döntésekbe bevonni az állampolgárokat, hogy az itt felhalmozott tapasztalatok alapján haladjunk tovább az országos döntéshozatal felé.

▶ 3.2. BÍZZUNK KEVÉSBÉ A VÁLASZTÓKBAN! – A DÖNTÉSHOZATAL MINŐSÉGÉNEK ÉS LEGITIMITÁSÁNAK JAVÍTÁSA

A közvetlen állampolgári részvétel erősítését célzó javaslataink a néptől elszakadt elitista technokrácia csapdjának kikerülését és a demokratikus rendszer elfogadottságának növelését szolgálták. Most lássuk, **hogyan javíthatjuk a döntéshozatal minőségét a demokrácia többségi elvével és az inkompetenciával szemben!**

Fentebb láthattuk, hogy a szakmaiság antidemokratikus szempontja már ma is jelen van a világ demokráciáiban, sőt részben Magyarországon is. Bár a jegybank elnökét vagy az Alkotmánybíróság tagjait az Országgyűlés választja, külön jogszabályok rendelkeznek a tisztségviselők politikai függetlenségének feltételeiről – vagyis az antidemokratikus elv korlátozott létjogosultságát a magyar alkotmányos rend is elismeri. A kérdés csak az, hogy **miért kellene ezt az elvet az állami tisztségviselők és az állami döntéshozatal szűk és gyakorlatilag önkényesen kiválasztott körére szűkíteniük.**

3.2.1. KI ŐRIZZE AZ ŐRZŐKET? – TELJESÍTMÉNYALAPÚ INTÉZMÉNYEKET!

Teljesen világos, hogy miért a választói többségen alapul egy országgyűlési képviselő mandátuma és miért a választott képviselők akaratán múlik a kormányfő vagy a köztársasági elnök személye. **Jóval kevésbé tűnik logikusnak, hogy ma a hatalomért versengő és a választók rokonszenvétől függő politikusok választják meg például a saját hatalmukat korlátozni hivatott alkotmánybírákat és AB-elnököt vagy az ügyészi szervezet vezetőjét, a saját tevékenységüket (is) ellenőrző Állami Számvevőszék vezetőjét vagy a saját versengésüket felügyelő Nemzeti Választási Bizottság tagjait** – ráadásul megfelelően nagy felhatalmazás esetén mindenfajta kompromisszumkényszer nélkül. A felsoroltak mellett a Kúriától és az Országos Bírói Hivatal elnökétől a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóságon és a Gazdasági Versenyhivatalon át a jegybank vagy a Közbeszerzési Hatóság elnökéig számos további olyan testület és tisztség létezik, amelyek esetében a szakmai felkészültségnek és a politikai függetlenségnek mindenképp álló szempontnak kellene lennie.

Ezeket a tisztségeket a politika helyett szakmai jelölőbizottságok segítségével kell betölteni. E

testületek tagjai kikerülhetnek egyetemi tanszékek delegáltjaiból vagy választott képviselőiből, szakmai érdekképviselési testületekből vagy akár meghatározott tudományterületi mutatók alapján az érintett szakma legkiválóbb képviselői közül – a lényeg, hogy **kiválasztásukat minél inkább a mérhető szakmai kiválóság és minél kevésbé a politikai kötődések határozzák meg.** A valóságban természetesen a tökéletes függetlenség elképzelhetetlen: mindenki, így jogászok vagy közigazdászok is rendelkeznek valamilyen világnézettel, saját politikai preferenciákkal vagy elfogultsággal, és mindig lesznek olyan elismert szakértők, akik pártatlanságát joggal lehet majd megkérdőjelezni. A politikától eltávolított, szakmai alapú kiválasztás azonban rendszerszinten csökkentené az ilyen elfogultságok és közvetlen függelmi viszonyok lehetséges hatását – és feltétlenül összehasonlíthatatlanul nagyobb mértékben, mint a politika közvetlen beleszólása mellett.

Alkotmányos kontrollintézményeink depolitizálása és valódi függetlensége egyszerre növelhetné a működésük szakmai színvonalát és társadalmi elfogadottságukat. Magyarországon a rendszerváltás óta súlyos politikai feszültségek forrása az aktuális politikai hatalom kinevezettjeivel kapcsolatban a **politikai befolyásoltság vádja**, függetlenül az aktuálisan

hatalom lévő „politikai tábor” színezetétől. A hatósági döntések politikai befolyásolhatóságának gyanúja pedig különösen káros olyan területek kapcsán, amelyek közvetlenül érintik az alapvető jogok érvényesülését, az emberek egészségét vagy a pártok versengését. Számos kézenfekvő példa mellett a jelenlegi járványhelyzet is alátámasztja ezt: az empirikus kutatások feltárták, hogy a járvány leküzdésének hatékonysága szoros összefüggést mutat azzal, mennyire bíznak a polgárok az állami hivatalokban.⁴⁸ Vagyis **a bizalom nem csak egy rendszer hatékonyságát és legitimitását erősíti, de szó szerint életeket is menthet.**

3.2.2. TÁVOLÍTSUK EL A SZAKPOLITIKAI APRÓMUNKÁT A POLITIKÁTÓL!

A szakmaiság és a politikai szempontok helyes elhatárolása nemcsak bizonyos tisztségek, hanem **a politika által meghatározott feladatok optimális végrehajtása szempontjából is kulcsfontosságú.** Az, hogy az adórendszer vagy a segélyezési politika fő kérdései világnézeti értékekhez kötöttek és ezért helyes, hogy választott politikusok döntenek róluk, nem jelenti azt, hogy az általuk megállapított alapelvek tényleges érvényesítésében is feltétlenül ők a legjobbak.

Az adórendszer példájánál maradva: helyes, hogy a választói felhatalmazással bíró politikusok határozhatják

meg, hogy az adórendszer progresszív legyen-e vagy egykulcsos, hogy társadalmpolitikai célokból támogasson-e bizonyos csoportokat (például a szegényeket, a nagycsaládosokat vagy hátrányos helyzetű kisebbségek tagjait), hogy az egyenlőtlenségek csökkentésére vagy a gazdasági növekedés ösztönzésére helyezzen-e nagyobb hangsúlyt. **Arról azonban, hogy az adórendszer részletszabályai hogyan szolgálják a legjobban és a legegyszerűbben ezeket a deklarált célokat, valószínűleg jóval többet tudnak a közgazdászok.** Az adózás végtelenül összetett terület, ahol az ördög valóban a részletekben rejlik; például az adókulcsok optimális meghatározásán, a bérterhek munkaerőpiaci hatásainak pontos előrejelzésén, a különféle adókedvezmények hatékony célzásán. A közgazdászok, akik egész életüket gazdasági-pénzügyi döntések valós hatásainak felmérésével és elemzésével töltik, nyilvánvalóan nagyobb tapasztalati tudásból meríthetnek az ilyen részletszabályok jövőbeni hatásainak megítélésékor, mint a választott képviselők. És ami legalább ennyire fontos: **a politikusokkal összevetve magától értetődően a közgazdászok azok, akiket vélhetően kevésbé térítenek el politikai szempontok** (mindenekelőtt az újjavaslatok célja) **e célok következetes képviseletétől;** így esetükben kevésbé fenyeget az a veszély, hogy szereplőkre szabott kivételezésekkel, egymásnak ellentmondó szabályokkal,

a klientúraépítést szolgáló különalkukkal hatékonytalan és inkonzisztens adórendszert alkossanak.

Ezért javasolta a kilencvenes évek végén egy neves közgazdász, hogy az USA-ban a FED mintájára egy független meritokratikus testület, afféle „szövetségi adóügyi tanács” gondoskodjék a Kongresszus által meghatározott adózási prioritások szakmai érvényesítéséről. **Ebben a rendszerben a politikusok határoznák meg az adózás általános paramétereit:** például hogy a GDP hány százalékát tegyék ki az adóbevételek, hogy ebből hány százalék essen a felső tíz százalékra, vagy hogy melyek legyenek az adók által támogatott nagyobb társadalmi csoportok. **Az adórendszer e paraméterekhez igazított kidolgozása azonban már a jegybankokhoz hasonló elven működő, meritokratikus alapon létrejött és független adóügyi tanács feladata lenne.**⁴⁹

A legitím politikai szempontok érvényesülésének, illetve a szakmai hatékonyságnak és a pártatlanságnak az egyensúlyát Magyarországon is számos területen szolgálhatná ehhez hasonló, a politikai szempontoktól függetlenített bizottságok. Mindenekelőtt **olyan területekre érdemes gondolnunk, ahol a döntések eredményessége objektív mérőszámok alapján**

értékelhető, a politikai szempontok érvényesülése pedig egyértelműen gátolja a deklarált célok érvényesülését. Ezeken a területeken – hasonlóan a bírói szervezethez vagy az adózás részletszabályainak imént javasolt reformjához – a politika által kijelölt célok szakmai megvalósításán sokkal hatékonyabban dolgozhatnának olyan tisztségviselők, akik nem a politikától nyerik felhatalmazásukat, hanem az adott szektorban releváns szakma képviselőitől.

Az adózás mellett ilyen döntéshozatali terület mindenekelőtt a közbeszerzéseké, ahol a rossz hatékonyság és a korrupció évről évre súlyos anyagi károkat okoz a magyar gazdaságnak, ráadásul a politikai rendszer legitimitását is közvetlenül rombolja. Egy kutatás szerint csak 2009 és 2016 között Magyarország összesen mintegy 2100–3600 milliárd forintot veszített el a közbeszerzési forrásokból túlárazás következtében, amelynek forrása ugyanúgy lehetett a korrupció, mint a szakmai felkészültség alacsony szintje a döntéshozatal meghatározott pontjain.⁵⁰ Egy másik vizsgálat épp abból vezette le a magyarországi közbeszerzési korrupció rendkívül magas szintjét, hogy a politikának túl sok ponton van beleszólása a közbeszerzési források elosztására és mindenekelőtt az ezeket lebonyolító bürokraták kiválasztásába.⁵¹ Látjuk tehát, hogy **a politika**

és a közbeszerzések közelsége mind anyagi, mind pedig morális és politikai szinten rengeteg kárt okoz Magyarországnak – azt már nehezebb lenne megmondani, hogy mit veszítenénk azzal, ha éles határt húznánk a kettő közé.

3.2.3. NYISSUK MEG AZ ÁLLAMOT A VILÁG LEGJOBB SZAKEMBEREI ELŐTT!

Fentebb már levezettük, hogy bizonyos hivatalok működésének hatékonyságát és függetlenségét egyaránt az szolgálja, ha a legjobb szakemberek irányítják azokat. A legjobb szakemberek pedig nem mindig feltétlenül az adott állam polgárai. Ebből a megfontolásból döntött úgy több ország is, hogy **bizonyos hivatalait megnyitja a világ legjobb szakemberei előtt, függetlenül azok állampolgárságától.** Nagy-Britanniában például 2013-ban egy kanadai közgazdászt kértek fel a jegybank vezetésére; az USA-ban, ha a FED elnöke nem is, de számos fontos tisztségviselője bármilyen állampolgárságú lehet; Hongkongban és Botswanában pedig rendszeresen alkalmaznak külföldi bírakat az igazságszolgáltatásban.⁵²

Semmi akadályja nem lenne annak, hogy **egyértelmű szakmai kompetenciákat követelő feladatok betöltéséhez Magyarország is a világ teljes szakemberválasztékából válogasson** – természetesen csak olyan területeken, amelyeken a magyar nyelv anyanyelvi szintű ismerete nem előfeltétele a hatékony munkavégzésnek.⁵³ **A Magyar Nemzeti Bank, az Állami Számvevőszék, a Gazdasági Versenyhivatal, a Nemzeti Népegészségügyi Központ, vagy akár a Budapesti Közlekedési Központ vezetésére válasszuk ki nyílt pályázaton a világ legjobb szakembereit!** A pályázaton persze a hazai jogszabályi környezet megfelelő ismeretéről is tanúbizonyságot kellene tenni, így a magyar (illetve magyar származású, de magyar állampolgársággal nem rendelkező) pályázók még ebben a rendszerben is előnnyel is indulnának. **Egy ilyen lépés nem csupán e szervezetek szakmai színvonalát és – más országok és szervezeti kultúrák hasznosítása révén – innovációs lehetőségeit növelhetné, de a pártatlanságukat, így a hitelességüket is:** külföldről érkezett szakemberek esetében értelemszerűen legalábbis kisebb valószínűséggel merülhet fel a helyi politikai beágyazottság vagy elfogultság gyanúja.

Az alapelv persze nem az, hogy magyar állampolgárságú szakember nem lehet a maga területén a világ legjobbja – hanem az, hogy **a szakmai kiválóságot nem a nemzetiség határozza meg, a világ egésze pedig egyszerűen nagyobb választási lehetőséget kínál Magyarországnál.** Ennek belátásához senkinek nem kell félretennie a nemzeti büszkeségét, elég, ha csak logikusan gondolkodik. Ha a magyar labdarúgó-válogatott edzői lehetnek külföldi sztárok, miért ne lehetne az az adóhivatal vagy a jegybank vezetője, akik tevékenységének szakmai minősége jó eséllyel nagyobb mértékben befolyásolja a magyar emberek jólétét?

▶ 3.3. A DEMOKRÁCIA KÖRÜLBÁSTYÁZÁSA

Mint említettük, a jogállami demokráciára leselkedő legnagyobb veszélyek egyike az, ha az aktuális választói többséget a jogállami demokrácia játékszabályainak manipulálására használják. Ezért a technokrata elitizmus és a demokratikus elv abszolutizálása után lássuk, mit kezdhetünk a „többség diktatúrájának” csapdájával.

3.3.1. MERJÜNK LASSÚAK LENNI! - RÖGZÍTSÜK HÁROMNEGYEDES JOGSZABÁLYBAN A DEMOKRÁCIA JÁTÉKSZABÁLYAIT!

A választói felhatalmazással bíró kormánytöbbségnek legyen joga belátása szerint alakítani a legfontosabb szakpolitikákat – de **a gyanúja se merülhessen fel annak, hogy felhatalmazását az alkotmányos alapjogok lerombolására vagy a demokratikus verseny szabályainak manipulálására használja!** Demokráciáról csak az alapvető jogok garanciája, demokratikus versenyről pedig csak a verseny tisztasága, szilárd, kiszámítható és pártatlan szabályok megléte esetén beszélhetünk. Ezért **ne szolgáltassuk ki az alkotmányos**

rendszert a választási szerencse forgandóságának: tegyük rugalmatlanná, nehezen manipulálhatóvá kiemelt alkotmányos intézményeinket!

A megosztott hazai politikai klímában ezt legkézenfekvőbbben **a konszenzuskényszer intézményesítésével** érhetjük el. A magyar politika szélsőséges és egyre mélyülő polarizációját, a versengő politikai tömbök kölcsönös bizalmatlanságát figyelembe véve **minimálisra kell csökkenteni annak lehetőségét, hogy az alkotmányos alapjogokat a politikai verseny erőviszonyait közvetlenül befolyásoló jogszabályokat egyetlen párt vagy politikai oldal egyoldalúan, a saját hatalmi érdekei szerint módosíthassa.** Jellemzően az Alaptörvényről, illetve a mai jogrendben sarkalatos törvénynek nevezett jogszabályok közül az alapjogokat és alapvető alkotmányos intézményeket szabályozó törvényekről van szó, amelyek az alábbi tárgyköröket érintik (függetlenül az ezeket szabályozó törvények aktuális közjogi elnevezésétől):

- ▶ új alkotmány megalkotása, az Alaptörvény módosítása
- ▶ a szólás és a sajtó szabadsága, a lelkiismereti és vallásszabadság, a gyülekezéshez és az egyesüléshez való jog, a választójog

- ▶ az országgyűlési és helyi önkormányzati képviselők megválasztásának módja és részletszabályai, a pártok működése és gazdálkodása
- ▶ az államjogilag kiemelt fontosságú intézmények, így mindenekelőtt a köztársasági elnök, az Alkotmánybíróság, a legfelsőbb bíróság és a bíróságok, az ügyészség, a Magyar Nemzeti Bank, az Állami Számvevőszék, a médiafelügyelet megválasztásának módja, hatásköre, szervezetének és működésének szabályai, tagjainak jogállása és javadalmazása

Ezek módosításához ma az összes képviselő vagy a jelenlévő képviselők kétharmadának szavazata szükséges. Mivel azonban **a magyar választási rendszerben viszonylag kis mértékű szavazatelőny is könnyedén eredményezheti a parlamenti mandátumok kétharmadának megszerzését, a kétharmados többség itt jóval gyengébb kötöttséget jelent, mint amekkorát az alkotmányos alapjogok és a demokratikus játékszabályok védelme érdemelne.** Az e tárgykörök módosításához kötődő konszenzuskényszer (mindenekelőtt a mindenkori kormányoldal és az ellenzék között) az biztosítaná, ha **a vonatkozó jogszabályok elfogadása, illetve módosítása kétharmados helyett legalább**

háromnegyedes többséghez (illetve a kiemelt alkotmányos intézmények esetében négy évvel késleltetett hatálybalépéshez) lenne kötve. Mindennek persze előfeltétele, hogy először sikerüljön konszenzusra jutni arról a politika összes releváns szereplője által legitimnek tartott intézményrendszerről, amelyet körülbástyázunk.

Fontos hangsúlyozni, hogy ez nem lehetetlenítene el a kormányzást vagy az alkotmányos intézmények alkalmazkodását a változó körülményekhez – pusztán lassítaná, illetve ami még fontosabb, érdemi párbeszédre és a kompromisszum keresésére kényszerítené a mindenkori kormánytöbbséget és az ellenzékét. A lassúságra, a fokozatosságra általában hajlamosak vagyunk problémaként, a kormányzás hatékonyságát korlátozó körülményességgént tekinteni; pedig az érem másik oldala a stabilitás, a kiszámíthatóság és az együttműködés megalapozása. A rugalmatlanság nemcsak az alkotmányos rendet védené hatékonyabban, de általában is igen jót tenne a magyarországi politikai kultúrának, mindenekelőtt pedig **hosszú távon a szélsőséges politikai polarizáció elmélyülése ellen hatna.** Az alkudozás, a kompromisszumok kidolgozásának kényszere sokszor kellemetlen és nehézkes folyamat, ám elengedhetetlen ahhoz, hogy a politika ne váljék élet-halál harccá, egymás jószándékát és a létezéshez való jogát megkérdőjelező, totális

politikai háborúvá. Ezáltal **nőhetne a jogszabályalkotás kiszámíthatósága és minősége** is, miközben hosszú távon a politikai elit is jól járna, hiszen **csökkennének a hatalomváltás kockázatának költségei**, amennyiben a mindenkori rivális kormányra kerülése csupán a másik szakpolitikai elképzelésének esélyéhez jutását jelentené, és nem fenyegetne a „rendszerváltás”, illetve a politikai verseny felszámolásának rémével.⁵⁴

Ezzel szemben a választói akarat határozott érvényesíthetőségének jegyében **egyszerű többséghez kell kötni minden, a mindenkori kormány szakpolitika-alkító tevékenységének körébe tartozó ügyet.** A mai szabályozás e tekintetben némileg következtelen, hiszen a kétharmados kötöttség – ezen ügyek viszonylag könnyű elkülöníthetősége ellenére – számos közpolitikai területre, így a közteherviselés és a nyugdíjrendszer, a családvédelem vagy éppen a mezőgazdasági tulajdon szabályozására is kiterjednek. **Az alapjogokkal és az alapvető alkotmányos intézményekkel szemben ezeken a területeken biztosítani kell a mindenkori kormánytöbbség mozgásterét, vagyis egyszerű többséghez kell kötni a szabályozásukat.** Egy hatalomra jutó politikai erő részéről adott pillanatban logikusnak tűnhet, ha a számára fontos területek keretszabályait alkotmányozó többséggel sáncolja körül: ám ha ez precedenssé válik, annak nem csupán saját maga válhat áldozatává

esetleges majdani kormányváltások nyomán, de maga a demokrácia sem tudja betölteni legegységesebb funkcióját: a mindenkori választói akarat közpolitikai érvényesítését.

3.3.2. MERJÜNK ÖNKORLÁTOZÓK LENNI – VEGYÜK ELEJÉT A TAKTIKUS KÖRZETMÓDOSÍTÁSOKNAK!

Ismert, hogy a magyar választások a rendszer többségi túlsúlya miatt a rendszerváltás óta lényegében az egyéni választókerületekben dől el. Épp ezért kulcsfontosságú, hogy a rendszer alapvető elemeinek módosításakor fel se merülhessen a pártpolitikai hátsó szándékok gyanúja. Ugyanakkor **a spontán demográfiai folyamatok** (mindenekelőtt az egyenlőtlen népességfogyás és a belső migráció) **időről időre elengedhetlenné teszik a körzethatárok átrajzolását, hogy az egyes körzetek demográfiai egyensúlyának felborulása ne fenyegetse a szavazatok egyenlőségének sérülésével.** 2006-ban például a Pest megyei 8-as választókerületben 48 ezer polgár dönthette el egy országgyűlési mandátum sorsát, míg a Tolna megyei 4-es választókerületben mindössze 18 ezer fő – vagyis az újrajrjolás előtt az utóbbi választókerületben egy polgár szavazata két és félszer annyit ért, mint az előbbiben.

A körzethatárok pártos módosítása ugyanakkor évszázadok óta a politikai verseny torzításának jól bevált eszköze. A korábbi választások eredményeinek elemzése alapján ugyanis **könnyű úgy módosítani a körzethatárokat, hogy az új beosztás azonos választói akarat esetében is gyökeresen eltérő eredményekhez vezessen.** A „taktikus körzetkiosztásnak” vagy „gerrymanderingnek” nevezett módszernek két, általában együttesen alkalmazott fő eszköze létezik: a) a saját, elaprózott szavazatok új körzetben való egyesítése, hogy azok együtt mandátumot eredményezzenek, b) több, az ellenfél felé húzó körzetet összevonása, ezáltal csökkentve a „nem kívánt” mandátumok számát. Ezekben az esetekben nem az jelenti a problémát, hogy vannak hagyományosan erre vagy arra húzó választókerületek, hanem az, ha ezek azért húznak valamire, mert szándékosan így alakították ki őket, hogy közjogi manipulációval rontsák az ellenfél győzelmi esélyeit.

A taktikus körzetmódosítás, vagyis a gerrymandering megelőzésére számos lehetőség létezik, amelyek közül itt kettőre teszünk javaslatot. Mindkettő esetében két szempontot kell szem előtt tartani: **1. a szükséges körzethatár-módosítások eredményének legitimitását, 2. a folyamat minél nagyobb fokú**

pártatlanságát. Ezek érvényesülésének minden esetben előfeltétele, hogy az újrajzolás szempontjait egyértelmű részletszabályok (például: a kiosztható mandátumok száma, az egyes körzetek lakosság száma közötti maximális relatív eltérés, a közigazgatási határokhoz való igazodás mikéntje stb.) határozzák meg. Ezeket továbbra is a törvényhozás határozhatja meg, a szempontok érvényesítésének azonban – hasonlóan az adópolitikai aprómunka fent ismertetett átalakításához – már nem kellene a politikusok kezében lenniük.

Az egyik lehetőség az, hogy a törvényben meghatározott kritériumok alapján egy **pártfüggetlen** (egyetemi jogi karok által jelölt, szigorú összeférhetlenségi szabályoknak megfelelő szakértőkből álló) **testület minden országos népszámlálást követően mintegy automatikusan elvégzi a körzetek újrajzolását.** A pártosság gyanúja valószínűleg ebben az esetben sem lenne teljes mértékben elosztható minden taggal szemben, de ez az eljárás mindenképpen közelebb lenne az ideálshoz a mostaninál.

Ennél is hatékonyabban biztosítaná az elfogulatlanságot és a politikusok által megszabott kritériumok optimális érvényesítését **az algoritmikus körzetmódosítás:** a

világ több országában (például Mexikó több államában) már ma is számítógépek végzik a körzethatárok újrajzolását, a jogalkotó által meghatározott kritériumok alapján.⁵⁵ A demokratikus játékszabályok alakításánál a pártatlanságba vetett bizalom talán a legnehezebben elérhető: de nincs pártatlanabb segéd, mint egy gép.

3.3.3. TANULJUK MEG A DEMOKRÁCIA „TÁNCRENDJÉT”! – ÁLLAMPOLGÁRI ISMERETEK HELYETT DEMOKRATIKUS KOMPETENCIÁK

Bár a rendszerváltás nyomán Magyarországon néhány év alatt kialakultak az alkotmányos demokrácia alapvető intézményi keretei, mindmáig elmulasztottunk gondoskodni arról, hogy a magyarok a megfelelő készségekkel és tudással felvértezve vehessenek részt a közéletben. Márpedig **a demokrácia ugyanúgy meghatározott normákra és készségekre épül, mint bármilyen más „játék”:** a világ összetettségét felmérni képes kritikus ítéletalkotásra, forráskritikára, absztrakt eszmék és gondolatok kontextusban történő értelmezésére, a komplex problémák átlátására, a rövid és hosszú távú következmények mérlegelésére, az érvelés és a kulturált vita képességére, az egyet nem értés

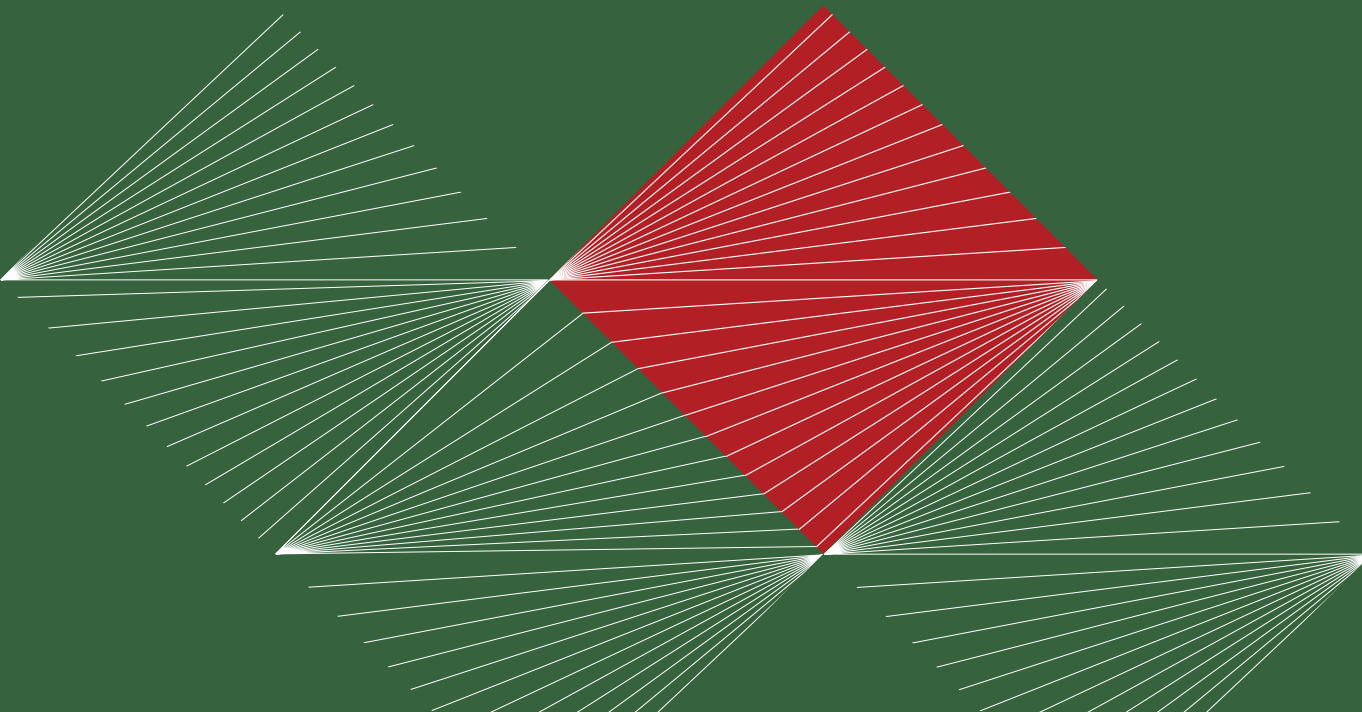
tolerálására vagy annak elfogadására, ha esetenként nem a mi álláspontunk nyeri el a többség támogatását. A világ számos demokráciájában ezért a közoktatás a legkisebb kortól nagy hangsúlyt fektet az állampolgári öntudat és a demokratikus kompetenciák elsajátítására – méghozzá **nem adatok és definíciók frontális bemagoltatásával, hanem a szükséges készségek elsajátításának elősegítése és mindenekelőtt a demokratikus gyakorlat megélése révén.**

Ehhez képest több mint három évtizeddel a rendszerváltás után a magyar fiatalok többsége afféle „demokratikus vademberekként” járul először a szavazóurnához. Úgy válnak nagykorúvá és ezzel választópolgárrá, hogy még legjobb – és távolról sem jellemző – esetben is **csak a legalapvetőbb lexikális ismeretekkel rendelkeznek a választási rendszer működéséről és a magyar alkotmányos rend legfontosabb intézményeiről.** A tudatos, autonóm részvétel képességét azonban nyilvánvalóan nem az teremti meg, ha a választó tudja, hogy hány tagból áll az Országgyűlés vagy hány évre választják az alkotmánybírákat. **A demokratikus intézményrendszer fenntartható működéséhez elengedhetetlen egyfajta demokratikus kultúra megléte:** a polgárok normái, informáltsága és mindenekelőtt az, hogy miképp tekintenek saját magukra mint állampolgárookra, a jogaikra

és a részvétel lehetőségére. Ezek elsajátításának híján a politikára fogékony fiatalok közéleti szocializációját a család mellett szinte kizárólag a pártok polarizáló és leegyszerűsítő valóságértelmezései befolyásolják, ami különösen kitetté teszi őket a manipulációnak, a megtévesztésnek és a törzsi gondolkodás kísértésének.

2024-től az állampolgári öntudatra és demokratikus készségekre nevelés legyen önálló, kompetencia- és élményalapú tantárgy az alap- és középfokú oktatásban! A diákok az első általános iskolai osztálytól az érettségiig legalább heti két órában szerezzenek tudást és tapasztalatot a demokrácia működéséről, és eközben legyen lehetőségük elsajátítani a részvételhez szükséges alapvető készségeket és tudást. A kompetencia- és élményalapúság jelen esetben azt jelenti, hogy a legfontosabb alapvető lexikális információk átadása mellett a tárgy keretében a fiatalok „éles” helyzetekben (például osztálytermi disputákban vagy korlátozott források felett rendelkező iskolai „részvételi költségvetés” bevezetésével) élhessék át, mit jelent az állampolgári jogok és felelősség a gyakorlatban, hogy elsajátíthassák a differenciált ítéletalkotás, a békés egyet nem értés, az érvelés és a kompromisszumkeresés alapvető készségeit. *(A demokratikus nevelés részleteivel az Egyensúly Intézet külön szakpolitikai anyagban fog foglalkozni.)*

4. ZÁRSZÓ

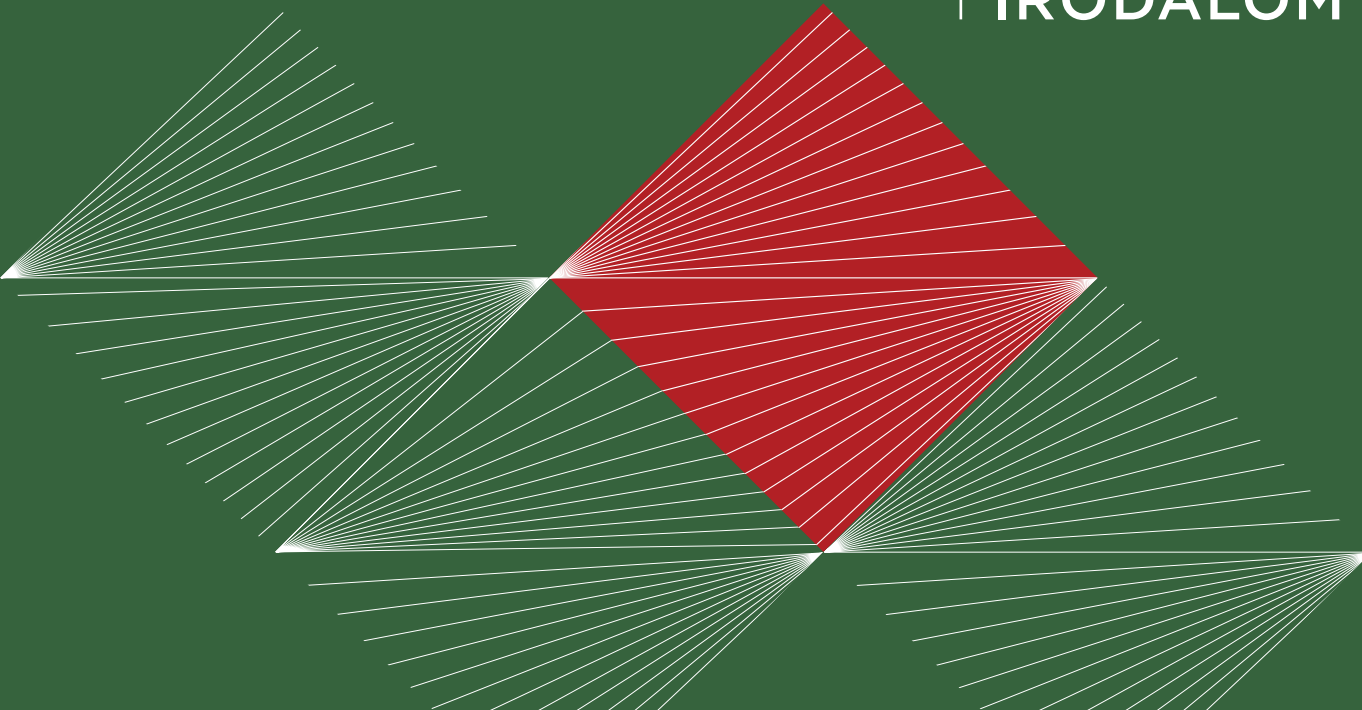

A demokrácia folyamatosan formálódó, soha nem „lezárható” projekt. Az alkotmányos intézményrendszer és az ezt működtető polgárok együtt alkotják a jogállami demokrácia élő és szünet nélkül változó organizmusát, amelynek újra és újra alkalmazkodnia kell a változó környezet új lehetőségeihez és kihívásaihoz. Ennek működését mindig lehet javítani, igazságosabbá, hatékonyabbá, korszerűbbé alakítani. Mindvégig ügyelni kell azonban arra, hogy **a demokrácia lényegét tekintve mégiscsak ugyanaz maradjon: a nép és a jog uralmának kényes egyensúlyát biztosító, egyszerre igazságos és hatékonyan működő rendszer, amely mindannyiunké.**

Le kell szoknunk arról, hogy a hazai politikai polarizáció mintáinak megfelelően az intézmények működését is pártpolitikai alapon értékeljük. A demokrácia alkotmányos kereteinek akkor is működniük kell, ha számunkra ellenszenves politikusok kerülnek hatalomra, és akkor is meg kell előzniük „a többség diktatúrájának” kialakulását, ha az aktuális kormány történetesen épp a mi értékrendünket vallja. **Hozzunk létre olyan jogállami demokráciát, amelyet világnézettől és párthovatartozástól függetlenül mindenki és mindenkor a magáénak érez!**

Magyarország csak akkor lehet hosszú távon versenyképes, ha **megtanuljuk elhatárolni egymástól a politika és a szakértelem illetékességi területet.** Politikai rendszerünk csak akkor őrizheti meg legitimitását, ha az állampolgárokat jobban bevonjuk közös ügyeink alakításába, miközben arról is gondoskodunk, hogy közös céljainkat a legjobb szakemberek legjobb szakmai tudásuk szerint hajthassák végre. **Demokráciánk csak akkor válhat fenntarthatóvá, ha rászoktatjuk magunkat a békés egyet nem értésre, ha a versengés ereje mellett újra felfedezzük az együttműködés, a nehezen kialakított kompromisszum értékét is.**

HIVATKOZÁSOK
ÉS FELHASZNÁLT
IRODALOM

AboSamra, Kareem M. – AbdelHafez, Ahmed A. – Ghazy, M. R. Assassa – Mursi, Mona F. M. (2017) A practical, secure, and auditable e-voting system. *Journal of Information Security and Applications*, 36(C): 69–89.

Acemoglu, Daron – Naidu, Suresh – Restrepo, Pascual – Robinson, James A (2019) Democracy Does Cause Growth. *Journal of Political Economy*, 127(1): 47–100.

Acemoglu, Daron – Robinson, James A. (2019) *The Narrow Corridor: How Nations Struggle for Liberty*. Penguin.

Achen, Christopher H. – Bartels, Larry M. (2016) *Democracy for Realists. Why Elections Do Not Produce Responsive Government*. Princeton University Press.

Ang, Yuen Yuen (2018) Autocracy With Chinese Characteristics. Beijing's Behind-the-Scenes Reforms. *Foreign Affairs*, május–június. 39–46.

Bayer, Reşat (2010) Peaceful transitions and democracy. *Journal of Peace Research*, 47(5): 535–546.

Berman, Sheri (2018) Against the Technocrats. *Dissent*, winter. <https://www.dissentmagazine.org/article/against-technocrats-liberal-democracy-history> – utolsó letöltés időpontja: 2021. március 20.

Bhatti, Yosef – Hansen, Kasper M. – Wass, Hanna (2012) The relationship between age and turnout: a roller-coaster ride. *Electoral Studies*, 31(3), 588–593.

Bhatti, Yosef – Hansen, Kasper M. (2012) Leaving the Nest and the Social Act of Voting: Turnout among First-Time Voters. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 22(4): 380–406.

Boros Tamás – Filippov Gábor (2020) *Magyarország 2030 – Jövőkép a magyaroknak*. Egyensúly Intézet – Osiris.

Boros Tamás – Kadlót Tibor – Naszádos Zsófia – Varga Áron (2013) *Ők nem szavaznak ma Magyarországon A Friedrich Ebert Alapítvány és a Policy Solutions elemzése a magyarországi nemszavazókról*. Friedrich-Ebert-Stiftung – Policy Solutions.

Brennan Center (2016) Voting System Security and Reliability Risks. *Brennan Center for Justice*. https://www.brennancenter.org/sites/default/files/analysis/Fact_Sheet_Voting_System_Security.pdf – utolsó letöltés időpontja: 2021. március 20.

Brennan, Jason (2017) *Against Democracy*. Princeton University Press.

Bussolo, Maurizio – Koettl, Johannes – Sinnott, Emily (2015) *Golden Aging Prospects for Healthy, Active, and Prosperous Aging in Europe and Central Asia*. World Bank Group.
Caplan, Brian (2007) *The Myth of the Rational Voter. Why Democracies Choose Bad Policies*. Princeton University Press.

Castelló, Sandra Guasch (2016) *Individual Verifiability in Electronic Voting*. Doktori disszertáció. Universitat Politècnica de Catalunya. <https://upcommons.upc.edu/bitstream/handle/2117/96245/TSGCIdel.pdf> – utolsó letöltés időpontja: 2021. március 20.

Dahl, Robert A (1995) *Forradalom után?* Osiris Kiadó – Readers International.

Dávid-Barrett, Elizabeth – Mihály Fazekas (2019) Grand corruption and government change: an analysis of partisan favoritism in public procurement. *European Journal on Criminal Policy and Research*. <https://doi.org/10.1007/s10610-019-09416-4> – utolsó letöltés időpontja: 2021. március 7.

Diamond, Larry – Plattner, Marc F. (szerk.): *Democracy in Decline?* Johns Hopkins University Press, 58–76.

Fowler, Anthony (2020) Promises and Perils of Mobile Voting. *Election Law Journal: Rules, Politics, and Policy*, 19(3): 418–431.

Fukuyama, Francis (2018) *Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*. Farrar, Straus and Giroux.

Gelfand, Michele J. – Jackson, Joshua Conrad – Pan, Xinyue – Nau, Dana – Pieper, Dylan – Denison, Emmy – Dagher, Munqith – Van Lange, Paul A. M. – Chiu, Chi-Yue – Wang, Mo (2021) The relationship between cultural tightness-looseness and COVID-19 cases and deaths: a global analysis. *The Lancet. Planetary Health*, 5(3): 135–144.

Guest, Olivia – Kanayet, Frank J. – Love, Bradley C. (2019) Gerrymandering and computational redistricting. *Journal of Computational Science*, 2(2): 119-131.

Iyengar, Sheena S. – Lepper, Mark R. (2000) When Choice is Demotivating: Can One Desire Too Much of a Good Thing? *Journal of Personality and Social Psychology*, 79(6): 995-1006.

Janky Béla (2020) Elit diskurzus, politikai identitás és polarizáció Magyarországon. In Kolosi Tamás, Szelényi Iván, Tóth István György (szerk.) *Társadalmi Riport 2020*. TÁRKI Egyesülés: 462-477.

Johnson Sarah B. – Blum, Robert W. – Giedd, Jay N. (2009) Adolescent maturity and the brain: the promise and pitfalls of neuroscience research in adolescent health policy. *J Adolesc Health* 45(3): 216-221. doi: 10.1016/j.jadohealth.2009.05.016. PMID: 19699416; PMCID: PMC2892678 – utolsó letöltés időpontja: 2021. március 7.

Jones, Garreth (2020) *10% Less Democracy: Why You Should Trust Elites a Little More and the Masses a Little Less*. Stanford University Press.

Konzelmann, Laura – Wagner, Corina – Rattinger, Hans (2012) Turnout in Germany in the course of time, life cycle and cohort effects on electoral turnout from 1953 to 2049. *Electoral Studies*, 31(2), 250-261.

Körösényi András (2012) A politikai polarizáció és következményei a demokratikus elszámoltathatóságra. In Boda Zsolt-Körösényi András (szerk.) *Van irány? Trendek a magyar politikában*. MTA TK PTI – UMKK: 284-309.

Leblang, David A. (1996) Property Rights, Democracy and Economic Growth. *Political Research Quarterly*, 49(1): 5-26.

Ledger Insights (2020) Blockchain voting: Voatz app gets endorsement as US Postal Service applies for patent. *Ledger Insights*, augusztus 13. <https://www.ledgerinsights.com/samsung-sk-telecom-blockchain-identity/> – utolsó letöltés időpontja: 2021. március 7.

Levitsky, Stephen – Way, Lucan A. (2015) The Myth of Democratic Recession. In

Levitsky, Steven – Ziblatt, Daniel (2018) *A demokráciák halála*. Kossuth Kiadó.

List, Christian – Goodin, Robert E. (2001) Epistemic Democracy: Generalizing the Condorcet Jury Theorem. *Journal of Political Philosophy*, 9(3): 277-306.

McCormack, Conny B. (2016) *Democracy Rebooted – The Future of Technology in Elections*. Atlantic Council. <https://publications.atlanticcouncil.org/election-tech/assets/report.pdf> – utolsó letöltés időpontja: 2021. március 20.

Mill, John Stuart (1980) *A szabadságról / Haszonelvűség*. Magyar Helikon.

Mounk, Yascha (2018) *The People vs. Democracy: Why Our Freedom Is in Danger and How to Save It*. Harvard University Press.

Mulholland, Peter (2021) Estonia leads world in making digital voting a reality. *Financial Times*, január 26. <https://www.ft.com/content/b4425338-6207-49a0-bbfb-6ae5460fc1c1> – utolsó letöltés időpontja: 2021. március 20.

Nagel, Thomas (1991) *Equality and Partiality*. Oxford University Press.

Newman, Lily Hay (2020) Online Voting Has Worked So Far. That Doesn't Mean It's Safe. *Wired*, május 12. <https://www.wired.com/story/online-voting-worked-so-far-doesnt-mean-safe/> – utolsó letöltés időpontja: 2021. március 20.

Patkós, Veronika (2017) Politikai polarizáció és gazdasági sikertelenség az európai demokráciákban. *Politikatudományi Szemle*, 26(4): 29-52.

Petipas, Adrien – Jacquet, Julien M. – Sciarini, Pascal (2020) Does E-Voting matter for turnout, and to whom? *Electoral Studies*, November. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0261379420301244> – utolsó letöltés időpontja: 2021. március 19.

Przeworski, Adam – Alvarez, Michael A. – Cheibub, José Antonio – Limongi, Fernando (2000) *Democracy and Development. Political Institutions and Well-Being in the World, 1950-1990*. Cambridge University Press.

Rahman, Rashadur – Hossain, Billal – Arefin, Mohammad Shamsul – Khan, Mohammad Ibrahim (2021) A Secured Electronic Voting System Using Blockchain. In Vasant, Pandian – Zelinka, Ivan Weber, Gerhard-Wilhelm (2021) *Intelligent Computing and Optimization. ICO 2020*. Advances in Intelligent Systems and Computing, vol 1324. Springer.

Rauch, Jonathan (2015) *Political Realism. How Hacks, Machines, Big Money, and Back-Room Deals Can Strengthen American Democracy*. Brookings Institution Press.

Reybrouck, David van (2017) *A választások ellen*. Gondolat Kiadói Kör.

Rousseau, Jean-Jacques (1978) A társadalmi szerződésről. In uő: *Értekezések és filozófiai levelek*. Magyar Helikon: 463–618.

Specter, Michael A. – Koppel, James – Weitzner, Daniel (2020) *The Ballot is Busted Before the Blockchain: A Security Analysis of Voatz, the First Internet Voting Application Used in US Federal Elections*. 29th USENIX Security Symposium (USENIX Security 20), https://internetpolicy.mit.edu/wp-content/uploads/2020/02/SecurityAnalysisOfVoatz_Public.pdf – utolsó letöltés időpontja: 2021. március 20.

Serikbayeva, Balzhan – Abdulla, Kanat – Oskembayev, Yessengali (2020) State Capacity in Responding to COVID-19. *International Journal of Public Administration*, december <https://www.tandfonline.com/action/showCitFormats?doi=10.1080/01900692.2020.1850778> – utolsó letöltés időpontja: 2021. március 20.

Susskind, Jamie (2018) *Future Politics. Living Together in a World Transformed by Tech*. Oxford University Press.

Szentpéteri Nagy Richard (2017): *Bérc – avagy a joguralom útjai*. Noran Libro Kft.

Tevdovski, Dragan – Jolakovski, Petar, Stojkoski, Viktor (2021) *The Impact of State Capacity on the Cross-Country Variations in COVID-19 Vaccination Rates*. DOI: 10.2139/ssrn.3801205. <https://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/2103/2103.04981.pdf> – utolsó letöltés időpontja: 2021. március 20.

Thaler, Richard H. – Sunstein, Cass R. (2011) *Nudge. Jobb döntések egészségről, pénzről és boldogságról*. Mánager Könyvkiadó és Könyvkereskedő Kft.

Tóth István János – Hajdu Miklós (2017) *Intensity of Competition, Corruption Risks and Price Distortion in the Hungarian Public Procurement – 2009–2016*. Working Paper Series CRCB-WP/2017:2. http://www.crcb.eu/wp-content/uploads/2017/12/eu_hpp_2016_report_170616.pdf – utolsó letöltés időpontja: 2021. március 20.

Vágújhelyi Ferenc (2018) Elektronikus választási rendszer – létezik a polgárok számára átlátható megoldás? *Új Közigazgatás*, 11(2): 41–45.

Wagner, Markus – Johann, David – Kritzinger, Sylvia (2012) Voting at 16: Turnout and the quality of vote choice. *Electoral Studies*, 31(2): 372–383.

Yeung, Peter (2021) How Paris's participatory budget is reinvigorating democracy. *City Monitor*, január 8. <https://citymonitor.ai/government/civic-engagement/how-paris-participatory-budget-is-reinvigorating-democracy> http://www.crcb.eu/wp-content/uploads/2017/12/eu_hpp_2016_report_170616.pdf – utolsó letöltés időpontja: 2021. március 21.

- 1 A demokrácia alábbi definíciója és a fogalom elemzése nagyban támaszkodik az Egység Intézet országviziója, a *Magyarország 2030 – Jövőkép a magyaroknak* című kötet vonatkozó fejezetének gondolatmenetére. Lásd Boros–Filippov, 2020: 230–248.
- 2 Dahl 1995, 59.
- 3 Érdemes megjegyezni, hogy míg sokak szerint a demokratikus döntéshozatal számos területen éppenséggel sokkal rosszabb eredményekhez vezet (lásd Caplan, 2007, Brennan, 2017, Jones, 2020), olyan empirikus kutatások is akadnak, amelyek szerint minél többen vesznek részt egy döntés meghozatalában, annál valószínűbb, hogy a döntés a lehetséges legjobb lesz (például List–Goodin 2001).
- 4 <https://www.pewresearch.org/global/2020/02/27/attitudes-toward-elected-officials-voting-and-the-state/>.
- 5 Lásd például Serikbayeva et al., 2020, Gelfand et al., 2021, Tevdovski et al., 2021.
- 6 Acemoglu–Robinson, 2019.
- 7 Kína sikerében például az egypárti diktatúránál nagyobb szerepet játszik bizonyos „demokratikus” és meritokratikus elemek beépítése a központi és helyi döntéshozatalba: mindenekelőtt a kollektív vezetés és a belső verseny intézményesítése az állampártban, illetve az alsóbb pártelit elszámoltathatóságnak növelése (lásd Ang, 2018).
- 8 A politikai rendszer és a gazdasági fejlődés összefüggéseiről lásd Przeworski et al., 2000, Acemoglu et al., 2019.
- 9 A rivalizáló megnevezésekről ezek egymáshoz való viszonyáról lásd például Szentpéteri Nagy, 2017.
- 10 Joguralom persze bizonyos értelemben szélsőségesen elnyomó diktatúrákban is működhet: a Szovjetunióban vagy a náci Németországban például aprólékosan kidolgozott jogszabályok intézményesítették a terrort és a diszkriminációt. A jogállami demokráciákra jellemző joguralmat az teszi különlegessé, hogy itt a jog elsősorban az államot és a közhatalmat gyakorlókat korlátozza, mindenekelőtt az alkotmányban rögzített általános elvek alapján. A jogállam lényege épp az, hogy bizonyos tartalmú jogszabályokat maga a jogalkotó sem alkothat meg.
- 11 Lásd például Mounk, 2018, Berman, 2018.
- 12 Lásd például Caplan, i. m., Achen–Bartels, 2016, Brennan, i. m.
- 13 Ezek áttekintését lásd Thaler–Sustein, 2017.

- 14 Lásd Caplan, i. m., Achen–Bartels, i. m., Jones, i. m. Mindhárom munka bőségesen sorolja a példákat azokra az esetekre, amikor objektíve megállapítható, hogy a többségi elv hatása, a politikai befolyás vagy a demokratikus elszámoltathatóság egyértelműen rosszabb döntésekhez vezet.
- 15 A lordkancellárnak vétóra csak az esetek nagyon szűk körében van joga. Lásd <https://www.judiciary.uk/about-the-judiciary/the-judiciary-the-government-and-the-constitution/jud-acc-ord/jud-appts/>.
- 16 A szakmai bizottságok előnyeiről és a nemzetközi példák áttekintéséről lásd Jones, 2020: 69–72.
- 17 Körösi, 2012, illetve Patkós, i. m.
- 18 Lásd Patkós, 2017.
- 19 <https://morningconsult.com/form/tracking-voter-trust-in-elections/>.
- 20 Az USA elitjének és választóinak polarizálódását, illetve ennek következményeit tágabb időhorizontban elemzi: Levitsky–Ziblatt, 2018.
- 21 Az empirikus irodalom áttekintését lásd Körösi, 2012.
- 22 Janky, 2020.
- 23 Erről bővebben lásd Boros–Filippov, i. m.: 239–241.
- 24 Az előrejelzések összesítését ld. Boros–Filippov, i. m.: 82–83.
- 25 Az európai és magyarországi népesség előregedéséről ld. Boros–Filippov, i. m.: 85–87.
- 26 Bussolo et al., 2015: 268–269.
- 27 Boros et al. 2013, 19–20.
- 28 A téma részletesebb kifejtését ld. Boros–Filippov, i. m.: 89–91.
- 29 Ld. például: Nagel, 2019.
- 30 Az agy fiatal felnőttkori fejlődésének neurológiai hátteréről lásd például: Johnson et al., 2009.
- 31 Wagner et al., 2012.
- 32 Bhatti et al., 2012, Bhatti–Hansen, 2012, Konzelmann et al., 2012.

- 33 A gondolatmenet részletesebb kifejtését lásd: Susskind, 2018: 16–21.
- 34 Ld. például a közvetlen demokrácia legelszántabb hívének, Rousseau-nak a kételyeit, akinek számára komoly dilemmát okozott a nagyobb államméretek összeegyeztetése a demokrácia eszméjével. A nagy francia filozófus a szabadsággal összeegyeztethetetlen abszurditásnak tartotta a politikai képviselő elvét, ugyanakkor felismerte a közvetlen demokráciának a modern államok méretéből adódó információs és kommunikációs kihívásait is. Ld. Rousseau, 1978.
- 35 Lásd például Specter et al., 2020, Newman, 2020.
- 36 Lásd McCormack, 2016, Susskind, 2018, Mulholland, 2021.
- 37 Lásd AboSamra et al., 2017, Ledger Insights, 2020, Fowler, 2020, Rahman et al., 2021.
- 38 Fowler, i. m.
- 39 Susskind, i. m.: 239.
- 40 Lásd például Thaler–Sunstein, i. m., Iyengar–Lepper, 2000.
- 41 Boros–Filippov, i. m.: 128.
- 42 Lásd például Petipas et al., 2020.
- 43 Vágújhelyi, 2018.
- 44 Lásd például Brennan Center, 2016. A világ számos országában – így például Németországban, Finnországban vagy Hollandiában – a sikertelen kísérleteket követően felhagytak a szavazógépek használatával, ezek azonban a maiaknál jóval fejlettebb és sérülékenyebb rendszerek voltak.
- 45 Szemben például a bankhitel felvételével vagy az alkoholfogyasztással, amely a házasság útján „nagykorúsított” 16-17 évesek számára sem megengedett.
- 46 Yeung, 2021.
- 47 Susskind, i. m. 244.
- 48 Lásd például Serikbayeva et al., 2020, Gelfand et al., 2021.
- 49 Alan Blinder javaslatát ismerteti és továbbgondolja: Jones, i. m.: 92–92.
- 50 Tóth–Hajdu 2017, 80–82.

51 Dávid-Barrett–Fazekas, 2019.

52 Jones, i. m. 71.

53 Fontos megjegyezni, hogy a fenti példákban olyan országokat, illetve szakterületeket említettünk, amelyek esetében a nyelvi különbségek nem jelentenek problémát, hiszen az angol vagy eleve hivatalos nyelv, vagy kézenfekvő közvetítő nyelvként szolgál. Ez a nyelvi akadály nem szükségszerűen megoldhatatlan, de kétségkívül komoly nehezítő tényező lehet Magyarországon olyan intézmények esetében, mint az Alkotmánybíróság vagy a médiafelügyelet, ahol a döntések sokszor megfogalmazások pontos értelmezésén, nyelvi árnyalatok megkülönböztetésén alapulnak. A monetáris politika irányítása, a versenyjog alkalmazása vagy a fővárosi közlekedésszervezés esetében azonban nemigen merülhet fel olyan nehézség, amelyet a korlátozott terjedelmű joganyag hiteles angol fordítása és megfelelő szakmai stáb segítségével ne lehetne áthidalni.

54 A polarizáció és a hatalomváltás költségeinek összefüggéseiről lásd Körösenyi, i. m. A politikai elit alku- és konszenzuskényszerének pozitív hatásairól lásd Rauch, 2015, Levitsky–Ziblatt, i. m.

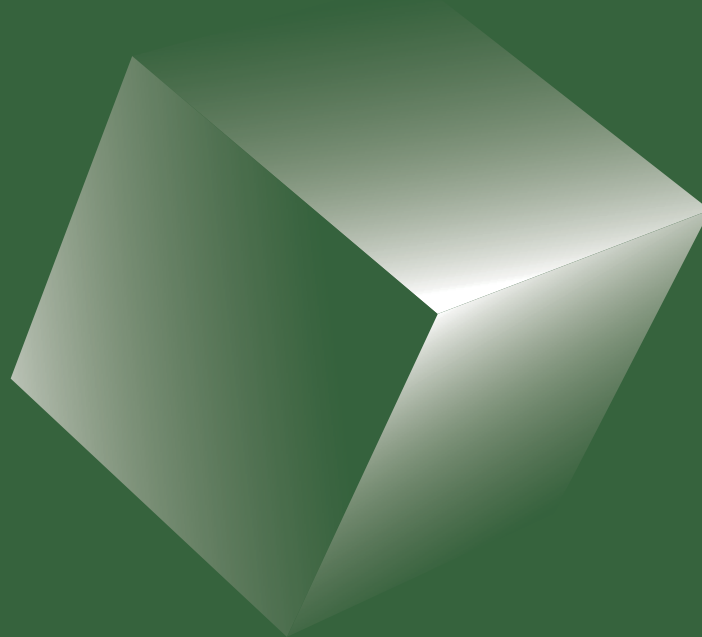
55 Az algoritmikus körzetmódosításról bővebben lásd például Guest et al., 2019.

RÓLUNK

Az Egyensúly Intézet jövőorientált szellemi műhely, amely hazánk számára készít politikai, gazdasági, kulturális jövőképet, szakmai javaslatokat. Ezzel szilárd szellemi alapot teremt a magyarok felemelkedéséhez a gyorsan változó 21. században.

Olyan témákról gondolkodunk, amelyekről kevesebb szó esik a nyilvánosságban, mint kellene. Ilyen téma a robotizáció és az átalakuló munkaerőpiac, levegőnk és folyóvizeink tisztasága, a nemzeti öntudat és a közösségek szerepe egy ország életében, az oktatás jövője, az ország gazdasági kitérés pontjai vagy a megváltozó világtrend.

Az Egyensúly Intézet állandó kutatói csapata és tanácsadói testülete közgazdászokból, szociológusokból, politikai elemzőkből, klímaszakértőkből, külpolitikai szakértőkből áll. Sokszínű és magasan képzett, professzionális csapatunk széles körű tapasztalatokkal rendelkezik az akadémiai kutatás és az alkalmazott tudomány területéről egyaránt.

EGYENSÚLY INTÉZET

1024 Budapest, Ady Endre u. 24.

+36 1 249 5238

www.eib.hu

info@eib.hu